

Werk aan de winkel

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) ziet geen gat meer in de economische ontwikkeling van Nederland op lange termijn. Deze conclusie zou je kunnen trekken uit het eind augustus verschenen rapport, *Maken wij er werk van?*, een prettig leesbaar boekwerk, dat helaas met zijn ruim 300 blz. veel te dik is en helaas niets nieuws bevat waarmee de regering uit de voeten kan. Toch kreeg de WRR veel aandacht met dit rapport. Dat zou twee redenen kunnen hebben: 1. naar vooraanstaande Nederlanders — en dat zijn de leden van de WRR — wordt altijd goed geluisterd, ook al hebben ze niets te zeggen; 2. de problematiek van het rapport — de verhouding tussen actieven en niet-actieven — is actueel en bovendien, zoals ik hierboven opmerkte, prettig beschreven. *Maken wij er werk van?* is meer een advies aan het Nederlandse volk dan aan de regering. De gepresenteerde adviezen gaan erin als koek omdat ze duiden op een soort van instorting van de Nederlandse economie; alleen sociologische kunstgrepen kunnen de z.g. „doomsday” leefbaar maken.

Dat die „doomsday” nadert, blijkt uit deel I, waarin met recent verschenen macro-economische analyses wordt duidelijk gemaakt, dat de economie op instorten staat. Immers, het economische bestel is vanwege de afname van de economische groei, niet meer in staat iedereen een (volwaardige) arbeidsplaats te geven. Ik moet hier overigens direct aan toevoegen dat nergens in het rapport staat, dat de economie op instorten staat. Die instorting wordt slechts impliciet vermeld. Misschien vinden de auteurs wel dat ik het mis heb omdat er nog hoop is als we de traditionele economische instrumenten op sterk water zetten. Als dat zo is, zijn zij het slachtoffer geworden van de gevaren die uitgaan van de ingewikkelde, maar nog niet volmaakte, economische modellen, die thans in een periode van pessimisme te pas en te onpas worden gebruikt.

De WRR legt zich erbij neer dat het werkloosheidsvraagstuk vrijwel onoplosbaar is. In plaats van instrumenten aan te dragen om de huidige structurele en conjuncturele problemen op te lossen, accepteert hij die problemen en probeert via kunstgrepen de pijn ervan te verzachten. Dit komt o.a. neer op het creëren van arbeidsplaatsen in een vnl. uit welzijns-werkers bestaande z.g. kwartaire sector. Voor de financiering zijn arbeidsextensieve investeringen in de industrie nodig. Hoe de overdracht van middelen moet plaatsvinden, wordt niet aangegeven.

De WRR lijkt onbewust aan te sturen op een andere economische orde, waarin het heil van de z.g. nieuwe vrijgestelden moet komen. In die orde moet ook het stelsel van sociale zekerheid worden veranderd. Het huidige stelsel moet zodanig worden gewijzigd, dat het meer perspectieven biedt voor de werkgelegenheid. Dat betekent o.a. een andere heffingsgrondslag. Hoe die veranderingen moeten plaats-

vinden, wordt helaas niet aangegeven. Probleem daarbij is ook het gebrek aan solidariteit, dat tot afwenteling van belasting en premies zou leiden. Gelukkig zal er, aldus de WRR, in de toekomst niet meer worden afgewenteld.

Een maatschappij zonder afwenteling, dat zou weer eens wat anders zijn. Alle economen worden dan werkloos, want zij leven bij de gratie van mechanismen, zoals het prijsmechanisme, waarvan de afwenteling een belangrijk kenmerk is. De economie zou dan volledig moeten worden gepland. De WRR heeft het maar moeilijk met de economische mechanismen. Dat blijkt duidelijk uit de paragrafen die handelen over de functionering van de arbeidsmarkt. Die markt is volgens het rapport gesegmenteerd, hetgeen inhoudt dat er tussen de diverse segmenten weinig mobiliteit bestaat. Hierdoor kan er in een sector hoge werkloosheid bestaan, terwijl er in een andere sector vraag naar arbeid is. Volgens de WRR kan dit probleem niet worden opgelost door loonwijzigingen. Echter, bij de aanbevelingen pleit hij o.a. voor het tot uitdrukking komen van schaarsteverhoudingen in de lonen, gekoppeld aan een andere loonstructuur om te voorkomen dat er een opwaartse druk ontstaat op de overige inkomens.

Ik geloof niet in de theorie van de segmentering van de arbeidsmarkt. Het lijkt erop dat de WRR er ook moeite mee heeft, gezien zijn opmerkingen dat er wel degelijk een grote bereidheid tot mobiliteit is onder de werklozen en dat de arbeidsmarkt voortdurend in beweging is. Het is opvallend dat in het hoofdstuk over de gastarbeid de segmentering zelfs niet wordt genoemd en dat zonder meer wordt gepleit voor een hoger loon voor onaantrekkelijk werk, om dit werk door Nederlanders te laten verrichten.

Tot slot een opmerking over de verdeling van arbeidsplaatsen. De WRR gelooft terecht niet dat er zonder meer veel moet worden verwacht van de diverse mogelijkheden om de arbeidstijd te verkorten. Zijn analyse is echter te beperkt om deze conclusie te trekken. De WRR gaat nauwelijks in op de voorwaarden van effectiviteit en flexibiliteit, maakt een aantal onbegrijpelijke opmerkingen over de daarmee verband houdende gevolgen voor de produktiviteit en negeert ten onrechte de arbeidstijdverkortings die redelijk succes heeft: de z.g. tijdelijke werktijdverkortings. Deze laatste wordt met succes gefinancierd op een manier die aan loonsubsidies doet denken, waar de WRR om onbegrijpelijke redenen tegen is.

De lezer zal uit het bovenstaande hebben begrepen dat ik veel kritiek op het WRR-rapport heb. Niet omdat er zoveel onjuistheden in staan — het zou een goede doctoraalscriptie zijn —, maar omdat er niets nieuws in staat. De WRR moet nog heel wat werk verrichten, wil hij zijn eerste adjectief rechtvaardigen.

L. Hoffman

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i>	
Werk aan de winkel	1013
Column	
Export, door <i>Dr. J. Bartels</i>	1015
<i>Prof. Dr. A. J. Vermaat:</i>	
Modellen: maken of breken?	1016
<i>Prof. Dr. Sj. Groenman:</i>	
Het schimmenspel der werkloosheidscijfers	1020
Vacatures	1022
<i>Drs. A. H. A. van der Meer:</i>	
Het Internationale Monetaire Fonds en de wereldeconomie	1023
Maatschappijspiegel	
Collectieve contracten voor hoger personeel, door <i>Drs. L. Faase</i> ...	1028
Ingezonden	
Woningnood en woningbouw, door <i>C. P. A. Bakker</i> , met naschrift van <i>Drs. P. G. Dekker</i>	1030
Mededeling	1031
Bedrijfseconomie	
De efficiency van marketingbeslissingen, door <i>Prof. Dr. A. Bosman</i>	1032
Boekennieuws	
Alfred Sauvy: Het einde van de rijkdom, door <i>Drs. E. Lof</i>	1035
Y. Langaskens: Introduction a l'econometrie. D. Neeleman: Multicollinearity in linear economic models, door <i>Prof. Dr. J. H. P. Paelinck</i>	1036

ESB verschijnt altijd precies op tijd: voor de vergadering van de ministerraad.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening: ..

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Adjunct-redacteur-secretaris:
L. van der Geest.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementprijs: f. 130,— per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 88,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolingsel 93,
Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische
Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,—
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Export

Al meer dan 60 jaar bestaat in de Verenigde Staten The Conference Board. Dit is een instelling, die op een non-profit-basis research pleegt op het terrein van het bedrijfsleven. Elke vier jaar organiseert The Conference Board een congres in San Francisco, waar vertegenwoordigers uit alle hoeken van de wereld aanwezig zijn.

In september van dit jaar was er weer zo'n bijeenkomst. Bij die gelegenheid is een studie verschenen, die de huidige internationale economische situatie al in zijn titel bijzonder duidelijk stelt. Die titel namelijk is *The changing world economy: problems of interdependence*.

Wat zijn nu volgens dit rapport die veranderingen in de internationale economie. Allereerst wordt dan genoemd, dat de internationale economische relaties een veel groter pluralisme vertonen dan ooit tevoren. Niet langer wordt de wereld gedomineerd door twee grote economische blokken. In dit verband wordt verwezen naar de Europese Gemeenschap, naar Japan, naar de OPEC-landen en nog andere groeperingen. In de tweede plaats wordt vastgesteld, dat de rol van de Verenigde Staten in internationaal-economische zaken is veranderd en het belang van de VS daarin verminderd. En last but not least wordt erop gewezen, hoezeer de internationale economische problemen gegroeid zijn in omvang en complexiteit. Te zelfder tijd is de wereld als het ware kleiner geworden en zijn de landen meer interdependent. Er is, zo staat er letterlijk, „a growing impact of external events on national economies”.

De wijzigingen in de wereldeconomie hebben natuurlijk ook het patroon van de wereldhandel zeer beïnvloed. Schrijvende over het niveau van de wereldhandel, is het wel een communis opinio

dat de bijzonder sterke groei in de jaren tussen 1960 en 1975 voor de eerstkomende vijf jaar niet meer kan worden verwacht. Dit is een belangrijk gegeven voor ons land, dat voor zijn welvaart zo zeer afhankelijk is van de export. Daarbij moet nog rekening worden gehouden met het feit dat voor ons land niet alleen het totale volume van de internationale handel een belangrijke zaak is, maar dat bovendien verschuivingen in de internationale arbeidsverdeling ook onze exportpositie raken. Het rapport van The Conference Board spreekt in dit verband over „long-term shifts in the pattern of international comparative advantage”.

Wie zich verdiept in de ontwikkeling van de Nederlandse exportpositie komt alras tot de conclusie, dat het moeilijk is een „comparative advantage” te vinden. Veeleer neemt hij het woord „comparative disadvantage” in zijn mond. Dan doelt hij op het kostenniveau van de Nederlandse exportprodukten, dat een heel duidelijke belemmering vormt voor onze exportbedrijvigheid. Er mag niet op worden gerekend, dat dit kosten- en dus prijsnadeel van de Nederlandse exporterende industrieën spoedig zal verdwijnen.

Het is een bekend feit, dat zowel op de binnenlandse markt als op de exportmarkt niet elk goed een gelijke prijselasticiteit heeft. Zo heeft ook het exportpakket van het ene land een geheel andere prijselasticiteit als het exportpakket van een ander land. Een duidelijk voorbeeld van dit soort verschillen levert Japan. De sterke stijging van de waarde van de yen heeft lang niet die invloed gehad op het exportvolume van Japan als men aan de hand van Nederlandse cijfers zou hebben berekend. Hieruit kan worden afgeleid, dat Japan dus kennelijk een exportpakket heeft dat zo sterk is, dat het comparatieve nadeel van verhoogde prijzen geheel of ten dele wordt gecompenseerd door het comparatieve voordeel dat in dat produktassortiment zit.

Het Japanse voorbeeld hebben wij trouwens niet nodig om uit de situatie, waarin zich de Nederlandse export bevindt, een duidelijke les te trekken. Die les is, dat in de laatste jaren onze concurrentiekracht op de internationale markt zeer verzwakt is. De hoge prijzen waartegen wij produceren, blijken duidelijk een belemmering te zijn voor onze exporttransacties. Dit probleem wordt voor ons land nog verergerd, doordat diezelfde situatie er ook toe leidt, dat de import toeneemt en steeds meer buitenlandse produkten op de binnenlandse markt de concurrentie verheven.

Het is dringend gewenst, dat er in Nederland snel een aantal maatregelen worden genomen, die ertoe kunnen leiden dat aan de geschetste ontwikkelingen het hoofd kan worden geboden. De versterking van de concurrentiekracht van Nederland maakt het noodzakelijk, dat zo snel mogelijk nieuwe, op de wereldmarkt succesvolle produkten, diensten en processen worden ontwikkeld. Voor de kleine en middelgrote ondernemingen zal dat betekenen, dat meer samenwerking nodig is op het gebied van onderzoek en ontwikkeling. Een belangrijke taak zal er op het brede gebied, dat het onderwerp van deze column is, ook liggen voor de overheid. Die taak beperkt zich niet alleen tot het bevorderen van onderzoek en ontwikkeling, maar omvat een veel en veel ruimer terrein.

Modellen: maken of breken?

PROF. DR. A. J. VERMAAT

In *ESB* van 31 augustus en 7 september jl. stond het artikel van de hoogleraren Dr. W. Driehuis en Dr. A. van der Zwan „De voorbereiding van het economisch beleid kritisch bezien”, waarin zij kritiek gaven op een aantal recente economisch-politieke rapporten en het gebruik van modellen. De komende weken zal op dit artikel door een aantal vooraanstaande economen op verzoek van de redactie worden gereageerd. Daarna zullen de heren Driehuis en Van der Zwan de reacties van commentaar voorzien. De eerste bijdrage is van Dr. A.J. Vermaat, hoogleraar economische politiek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

1. Karakteristiek

Driehuis en Van der Zwan (verder aangeduid als: DZ) hebben met hun brede beschouwing 1) (sommige) wetenschappers en (vele) ambtenaren en politici in gebreke willen stellen. Zij uiten immers stevige kritiek op een aantal essentiële schakels in het proces van wetenschappelijke analyse tot politieke beleidsbepaling. Naast (eerder geuite) inhoudelijke bezwaren tegen het jaargangenmodel van het CPB nemen DZ nu ook de toepassing ervan in de beleidsvorming onder vuur.

Gevraagd om een korte bijdrage aan deze verbrede discussie, kies ik in plaats van een poging tot een doorlopend tekstcommentaar voor het maken van een aantal kanttekeningen bij een viertal door mij geselecteerde thema's. De discussie lijkt nog niet rijp voor een bevredigende snelle afloop, want de door DZ beoogde „alternatieve” modellen zullen eerst op tafel moeten komen. Het moet echter mogelijk zijn om een weg aan te geven, waarlangs verdere voortgang kan worden geboekt. Deze verwachting wettigt het deelnemen aan een publieke discussie ondanks het gevaar van een negatief overkomend geharrewar van deskundigen onderling.

2. Waarde(voor)oordelen

Elke beleidsbepaling steunt mede op waarde-oordelen. Het kiezen van doeleinden en het selecteren van instrumenten is onmogelijk zonder afweging, en afweging vóóronderstelt waardering. Hierover zal men het gauw eens zijn. De kritiek van DZ slaat echter op een eerdere schakel in het proces van beleidsvorming. De keuze van het verklarings- resp. beslissingsmodel ontlokt hen kritiek. Immers, DZ verwijten CED, CEC en CPB een overdosis aan vooringenomenheid bij deze voorselectie 2). DZ menen met andere woorden dat de modelkeuze afhankelijk werd gesteld van een a priori vastge-

legde eindconclusie, namelijk dat de reële arbeidskosten de beslissende determinant zijn (geweest). Het gaat DZ dus niet om het afwijzen van het gebruik van een econometrisch model als zodanig, integendeel, maar om de huns inziens onaanvaardbare voorkeurselectie van het jaargangenmodel. De intensiteit van hun kritiek blijkt evenredig te zijn met de mate waarin men analyse en advisering baseert op dit laatste model.

Het komt mij voor, dat DZ op dit punt te vroeg in toorn ontstoken zijn. Men kan immers uiteindelijk niet tegelijkertijd bij de formulering van een analyse of een beleidsadvies uitgaan van twee of meer onderling uiteenlopende modellen, Men zal moeten kiezen in zo'n geval. Men mag daarom m.i. het CPB best het verwijt maken dat zij fouten maakt resp. zelf een ander model prefereren. Maar dit is wat anders dan het adstrueren van het gedane verwijt van vooringenomenheid. De beide critici komen nog het dichtst bij deze waarheid in hun conclusies op pagina 861, waar zij wijzen op de mogelijkheid dat het CPB — bepaalde eenzijdigheden erkennende — nog niet is toegekomen aan bepaalde verbeteringen van het VINTAF-model.

3. Modellen

In deze paragraaf gaat het niet om de vraag of het uitzetten van een consistent economisch beleid een econometrisch model nodig heeft; ook DZ lijken mij vast te willen houden aan dit gebruik in het Nederlandse regeringsbeleid sedert de tweede wereldoorlog. Niettemin formuleren zij nogal wat bezwaren tegen het gebruik van de gangbare econometrische modellen in het algemeen, en tegen het jaargangenmodel als verklaringmodel in het bijzonder.

3.1 Generale kritiek

Een algemene kritiek wordt door DZ geuit op de gedachte dat men een beleid kan construeren op basis van de varianten uit het spoorboekje dat het CPB verstrekt bij zijn modellen. Terecht wijzen DZ op het gevaar, dat men met dit soort van

1) Vgl. W. Driehuis en A. van der Zwan, De voorbereiding van het beleid kritisch bezien, *ESB*, 31 augustus jl., blz. 828-836 en 7 september jl., blz. 856-863.

2) Ik noem als voorbeelden: blz. 829 r.k. regel 7 van onderen; blz. 832 l.k. vóór par. 2.2.; blz. 834 l.k. regel 3 e.v. van boven; blz. 862 l.k. regel 6 boven het citaat; blz. 862 r.k. regel 20 van boven. DZ zouden zich tegen deze kritiek kunnen wapenen door zich te concentreren op het verwijt aan de CEC dat men het liet bij varianten van een gegeven spoorboekje. Dit lijkt mij echter niet sterk. Driehuis schreef eerder immers (nl. op blz. 233 van het laatste meinummer van *Socialisme & Democratie*): „De tragedie wil dat het kabinet-Den Uyl werkte met een beleidsvoorbereidend instrumentarium dat een socialistische keuze bij voorbaat uitsloot”. Afgezien van de vraag of deze stelling op zich genomen wel juist is, blijkt uit dit citaat dat het DZ ten diepste ging om het CPB en het CPB-model.

constructies de kans loopt nogal ver verwijderd te raken van de realiteit door de overschrijding van het traject van het model. Tevens kan men zo de maatschappelijke steun, welke als fundament moet dienen voor het opgezette beleid, ondermijnen. Het komt mij echter voor dat het eerder enthousiaste economen zullen zijn dan ambtenaren of politici, die in deze val trappen.

Belangrijker dan het voorgaande lijkt mij het vraagteken, dat DZ plaatsen achter de toepasbaarheid van een verklaringsmodel in een situatie, welke grondig van aanzien is veranderd. Kan men bijvoorbeeld wel een beleidsadvies bouwen op een investeringsvergelijking, die geschat en getoetst is op basis van een reeks van economisch gunstige jaren, indien het investeringsgedrag geprognosticeerd moet worden voor een periode met recessieve of zelfs stagnatiekenmerken 3)? Ik acht dit een zeer wezenlijke kritiek, die vermoedelijk op alle bestaande empirische modellen van toepassing is. De droevige vraag is dan welk alternatief er resteert.

Naast dit punt van de moeilijke voorspelbaarheid in een gewijzigde situatie is er voorts het feit van de niet (volledige) beheersbaarheid van de reacties van de marktpartijen door de overheid. In dit verband wijs ik op de m.i. overtrokken optimistische kijk van DZ op de mogelijkheid dat de overheid in staat zou zijn de reactiecoëfficiënten aanmerkelijk te beïnvloeden. Zo suggereren DZ met kracht dat én de incidentele loonstijging én de afwettelingsmechanismen uitgeschakeld kunnen worden. Ik erken dat zo'n veronderstelling leidt tot een ander model, maar ik twijfel — gegeven de bestaande sociaal-economische orde — aan het realiteitsgehalte ervan. Juist het (subjectieve) oordeel over het realiteitsgehalte van de vooronderstellingen lijken mij uiteindelijk beslissend voor de selectie van het model als basis van de beeldvorming.

Ik maak nog twee opmerkingen bij de algemene kritiek van DZ. In de eerste plaats vraag ik mij af op welk model het beleid moet worden gebaseerd, indien men het jaargangenmodel voorshands zou willen opbergen. Is er dan een alternatief model voor de middellange termijn? Ik ken en waardeer de recente bijdragen van Driehuis resp. Van der Zwan aan de literatuur over de werkloosheid in Nederland, maar meer dan een aanvulling, hypothese-vorming resp. vraagteken bieden zij (nog) niet. Zal overigens de verwerking van hun ideeën t.z.t. wel leiden tot een volslagen alternatief model?

In de tweede plaats nog een kanttekening bij de kritiek van DZ, dat het CPB de nieuwste modellen langer in de laboratorium-fase dient te houden. Op zichzelf is deze wens begrijpelijk, want wat moeten serieuze onderzoekers en het publiek denken van de opvallend grote verschillen die hen door het CPB op een relatief zeer korte termijn zijn voorgeschoteld? Zijn zulke modellen wel voldoende betrouwbaar? Het CPB kan zijn odium van onafhankelijke en objectieve instelling natuurlijk gemakkelijker behouden, indien zij van dergelijke publikaties afziet. Maar het beleid eist het beste model waarover men denkt te beschikken. Het publiek maken van dit soort van opmerkelijke verschuivingen stimuleert juist de gewenste discussie over de modellenbouw. Of bedoelen DZ alleen dat slechts geïnteresseerde wetenschappers achter de schermen van het laboratorium mogen kijken, en dat de politici en de kiezers zoet, want dom gehouden moeten worden?

3.2 Specifieke kritiek

Hoe moet men oordelen over de samenvattende specifieke kritiek van DZ op het VINTAF II-model, waarvan een overwegend deel gericht is tegen het aanbodblok en met name tegen het overheersende jaargangenmodel? Het CPB-model is stellig noch perfect, noch compleet. Ik onderschrijf de mening van DZ dat een groot aantal belangrijke amenderingen noodzakelijk zijn. Ik noem er enkele:

1. een mogelijk flexibele kapitaalcoëfficiënt;
2. een andere specificatie van de technologische vooruitgang;
3. een indeling naar sectoren;

4. een gewijzigde afstootconditie voor kapitaalgoederen;
5. een wat andere arbeidsaanbodfunctie;
6. een toevoeging van de monetaire sector.

De vraag is echter of zo'n aanmerkelijk herzien en uitgebreid model een totaal andere verklaring zou geven voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid vanaf het begin van de jaren zestig. Ik geef een aantal overwegingen hieromtrent in beschouwing.

Een flexibele kapitaalcoëfficiënt zou de aansluiting op de jaren vóór 1959 stellig verbeteren, zonder dat dit a priori een afnemende rol van de reële arbeidskosten ten aanzien van het aantal arbeidsplaatsen impliceert. Een in de loop van de tijd stijgende kapitaalcoëfficiënt zou het behoud van het aantal arbeidsplaatsen bij een gegeven investeringsvolume bepaald niet gemakkelijker maken.

Het introduceren van de kapitaalkosten (d.w.z. rentekosten, prijzen van investeringsgoederen en de energiekosten) relativeren uiteraard de rol van de reële arbeidskosten 4). Het lijkt mij echter billijk dat men dan ook de mogelijkheid van een directe substitutie voor oudere jaargangen invoert (eventueel op te vatten als rationalisatie op bijvoorbeeld overhead-arbidsplaatsen), hetgeen het belang van de reële arbeidskosten weer doet toenemen. De uitkomst per saldo is niet voorspelbaar, zeker wanneer men ook nog denkt aan de mogelijkheid dat stijgende reële arbeidskosten invloed kunnen uitoefenen op de arbeidsbesparende „disembodied” vooruitgang.

Het opnemen van een aparte dienstensector (en eventueel een kwartaire sector) ligt voor de hand, maar een deel hiervan behoort qua karakteristiek eerder tot de industriële sector (zoals bijvoorbeeld de transport- en communicatiesector). Bovendien zal men voor het resterende overwegend arbeidsintensieve deel van de dienstensector weer een zekere gevoeligheid voor de ontwikkeling van de reële arbeidskosten kunnen verwachten via het kosten-prijs-effect op de afzet 5).

Vooralsnog lijkt het wat voorbarig om de conclusie te trekken, dat uitbreiding en amendering van het VINTAF II-model het belang van de rol der reële arbeidskosten voor het verleden beslissend zal reduceren. Ik wil in dit verband nog wijzen op een andere mogelijke complicatie. *Stel* dat het verband tussen reële arbeidskosten en arbeidsplaatsenbestand minder intensief blijkt te zijn dan het CPB-model tot nu toe heeft aangegeven. Mochten er echter in zo'n geval géén alternatieve instrumenten voorhanden zijn dan alleen de loonmatiging, dan is wel de consequentie dat de loonmatiging vele malen sterker zal dienen te zijn, wil men althans de werkloosheid terugdringen.

Ik maak nog een kanttekening bij de mening van DZ, dat de verschuiving die is opgetreden van de neo-keynesiaans getinte bestedingsmodellen naar de veeleer neo-klassiek keynesiaanse CPB-modellen als een zeer opmerkelijke gebeurtenis moet worden gekenschetst 6). Ik betwijfel dit; ten onrechte lokaliseren DZ deze wijziging rond februari 1976. Naar mijn mening is deze wijziging een *logisch* (vandaar ook mijn bezwaar tegen de z.g. „vooringenomenheid” van het CPB) gevolg van een aantal ontwikkelingen. In de eerste plaats is in de jaren zestig — ook bij het CPB — het accent wat verschoven naar de analyse van middellange-termijn-groei modellen, waarin plaats

3) Men kan hieraan toevoegen het econometrische probleem of het gebruik van eenzelfde parameterwaarde ongeacht toename of afname van de regressie-variabele economisch-theoretisch wel juist geacht kan worden.

4) Ter verdediging van de afstootconditie in het CPB-model kan men aanvoeren, dat soms de enige afweging is die tussen afstoten óf ermee doorproduceren (met name in de marginale bedrijven).

5) De eerste tentatieve conclusie, die men uit het drie-sectorenmodel van Van den Goorbergh kon trekken, was niet ver bezijden die van het VINTAF I-model. Vgl. W.M. van den Goorbergh, *De structurele vraag naar arbeid in een drie-sectorenmodel*, in: *Werkloosheid, Preadviezen van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, Den Haag, 1975.

6) Vgl. DZ blz. 835 r.k. tweede alinea.

werd ingeruimd voor produktiefuncties. Het jaargangenmodel kan men zien als een variant hierop.

In de tweede plaats werd er tegen het eind van de jaren zestig een breuk zichtbaar in de trendmatige ontwikkeling van het arbeidsplaatsenbestand. Het leggen van een verband met de sedert 1963 opgetreden sterke reële loonstijging is slechts verrassend voor hen, die elke negatieve consequentie van hoge loonkosten neigen te ontkennen. In de derde plaats noem ik ten slotte de groeiende, deels intuïtieve opvatting dat het positieve werkgelegenheidseffect van stijgende overheidsuitgaven in een klimaat van inflatie en hoge marginale tarieven (waarin men tevens een zwarte sector zag ontstaan) sterk overschat werd in de toenmalige spoorboekjes van het CPB. De mening vatte post bij zowel economen als politici, dat veeleer aandacht moest worden besteed aan een lastenverlichting voor het bedrijfsleven 7).

4. De blote feiten

In de wetenschapstheorie pleegt men de toetsing van een theorie aan de feiten te zien als het finale waarheids criterium. In deze discussie ligt het veel gecompliceerder. Immers, de feiten zijn eigenlijk onvoldoende om zelfs een schatting van de parameters uit te voeren. Met behulp van allerlei kunstgrepen, zoals bijvoorbeeld linearisaties, iteratieve „schattingen” en a-priori-waarden slaagt men erin een model te construeren, dat althans in staat is een vorm van ex-post-simulatie te doorstaan. Toch schrijven DZ in de aanhef boven hun eerste artikel: „Onze kritische beschouwing van twee recente rapporten over het te voeren economische beleid draait om twee zaken, namelijk de wijze waarop men te werk gaat bij de taxatie van de huidige economische situatie en de wijze waarop die taxatie verbonden wordt met de uitkomsten van model-berekeningen”. Is men het in Nederland dan niet eens over de feiten? Vanwege deze m.i. niet onbelangrijke vraag de volgende opmerkingen.

Ik veroorloof mij de stelling, dat men het in een directe discussie wél eens zou worden over:

- de feiten tot en met 1977 in de zin van statistische waarnemingen;
- de huidige problematiek in de zin van verschillen tussen de gewenste en de gerealiseerde doelstellingen;
- de prognose op middellange termijn van een aantal exogene grootheden, zoals omvang wereldhandel, internationale prijzen e.d.

Minder gemakkelijk zal men het eens worden over de analyse van de historische ontwikkeling in de zin van een oorzakelijke verklaring. Hetzelfde geldt a fortiori voor het geven van beleidsadviezen. Het zijn deze laatste twee aspecten, die DZ in hun geciteerde volzin op het oog hebben. Op dit punt gaan immers de waarde-oordelen via de modelveronderstellingen — al of niet expliciet — een rol spelen. Hoe kan men zo'n dilemma doorbreken?

De eerste route is die voor welke DZ opteren, namelijk het construeren van een aantal divergerende modellen inclusief daarop gebaseerde beleidsadviezen. Naast VINTAF II zou men bijvoorbeeld een louter keynesiaans bestedingsmodel kunnen zetten. De uiteindelijke beleidskeuze hangt dan af van het oordeel over de vooronderstelde samenhangen in beide modellen én van het oordeel over de aanbevolen instrumenten. Zo denken DZ zich de weg naar een nieuw soort van „waarde-vrijheid” van de kant van de adviserende wetenschappers.

Men kan zich ook een andere route indenken. Waarom zou het onmogelijk zijn de kritiek op het VINTAF II-model via amenderingen resp. verfijningen in te voegen tot een nieuw en meer algemeen model? Het eindresultaat is dan minder moeilijk te waarderen, want de vooronderstellingen heeft men als het ware op één noemer gebracht. Ik prefereer deze route, indien tenminste het gebrek aan statistische waarnemingen of specificatieproblemen deze weg niet blokkeren.

Vervolgens wijs ik op het gevaar dat men de verklaring van het ontstaan van de werkloosheid in het verleden ten onrechte op voorhand *identificeert* met de mogelijke oplossing in de toekomst. Ik geef hiervan twee denkbare voorbeelden.

Het kan zijn dat te hoge reële arbeidskosten in het verleden inderdaad hebben geleid tot een afname van het aantal arbeidsplaatsen en een gestegen arbeidsinkomensquote. De in zo'n situatie gewenste structurele uitbreiding van de werkgelegenheid door middel van uitbreidingsinvesteringen is dan afgesneden door de achtergebleven winsten van de ondernemingen. Het is echter geenszins vanzelfsprekend dat in zo'n toestand een verlaging van de reële lonen de werkloosheid zal doen dalen. Immers, de neiging tot investeren zal nauwelijks toenemen indien men de winstmarge door een kostendaling verbetert, maar gelijktijdig door afzetting van de onderbezettingverliezen zou vergroten. Essentieel is in zo'n situatie het al of niet present zijn van een afzetstimulus door vergroting van de export resp. verkleining van de concurrerende import. Het is eveneens denkbaar dat men zo'n kringloop op te laag niveau zou kunnen doorbreken via een verhoging van de meer autonome bestedingen.

Het kan ook zijn, dat er werkloosheid is ontstaan door een te gering expansietempo van de totale bestedingen in verhouding tot de groei van de productiecapaciteit. Het aanjagen van de binnenlandse bestedingen ligt in zo'n geval het meest voor de hand. Maar het autonoom verhogen van de arbeidslonen dan wel het opvoeren van door belastingen gefinancierde overheidsuitgaven kan als structuurbeleid in bepaalde inflatoire situaties gemakkelijk falen. Naast een verslechtering van de internationale concurrentiepositie kan men hierbij denken aan een verscherpte binnenlandse inflatie via allerlei afwentelegingsmechanismen, zodat uiteindelijk op z'n best de werkgelegenheid even groot is gebleven.

Dit laatste voorbeeld is gekozen om de slotopmerking van deze paragraaf te kunnen maken. Uit de CEC-nota krijgt men niet de indruk dat voor 1977-1981 het mechanisme van de afstoot van verouderende jaargangen de oorzaak van de groeiende ellende is. Wat dit betreft is er eerder sprake van een soort van stabilisatie op het niveau van onderbezetting en ingehouden groei. De extra zorg ontstaat enerzijds ten gevolge van de recentelijk verwachte toegenomen groei van het arbeidsaanbod (hetgeen mij niet onrealistisch voorkomt), en anderzijds door de verwachting van een aangescherpte nominale ontwikkeling en door het op volle toeren draaiende afwentelegingsmechanisme (waardoor de fiscaal gedekte overheidsuitgaven uiteindelijk negatief op de werkgelegenheid uitwerken 8)).

5. Beleidsalternatieven

DZ hebben aangedrongen op het maken van alternatieve modellen en daarop gebaseerde alternatieve beleidsconcepties. Dit laatste is veel ruimer dan het zoeken van de beste variant uit het spoorboekje, want het gekozen beleid moet ook sociaal-politiek een verantwoorde homogeniteit tonen, opdat het noodzakelijke maatschappelijke vertrouwen en de partijpolitieke steun aanwezig zullen zijn.

Nu kan men — zonder dat Driehuis zijn bestedingsanalyse heeft uitgebouwd tot een compleet model, zonder dat Van der Zwan een empirische basis heeft gelegd onder zijn historische saneringshypothese en zonder dat de door beiden verlangde sectordifferentiatie is voltooid — wel bevroeden welke twee

7) Ik herinner mij de pleidooien voor een lastenverlichting op grond van dergelijke argumenten vanaf de aanvang van het kabinet-Den Uyl door onder meer de fracties van KVP en ARP in de Tweede Kamer.

8) Vgl. de conclusie van Pen: „In die speciale constellatie geldt mijns inziens inderdaad de stelling dat additionele overheidsuitgaven, uit een werkgelegenheidsoogpunt, meer kwaad dan goed stichten”. Zie J. Pen, Overheidsuitgaven en werkgelegenheid, *Openbare Uitgaven*, 8, 1976, no. 3, blz. 77.

hoofdpijnen met elkaar geconfronteerd moeten worden uit een oogpunt van te voeren beleid.

Enerzijds is er de hoofdlijn, die men aantreft bij CED en CEC, en die eerder (in een mildere vorm) ten grondslag lag aan de 1%-operatie. Hierin wil men de groei van het nationale inkomen en van de werkgelegenheid bereiken door het stimuleren van vooral de bedrijfsinvesteringen. Hiertoe moeten de nominale inkomens gematigd worden (mede ten gerieve van de concurrentiepositie van Nederland, die voortdurend bedreigd wordt door de appreciatie van de gulden) en dient de groei van de collectieve uitgaven afgeremd te worden en qua samenstelling meer gericht te worden op de werkgelegenheid. De koopkracht van de consument moet op peil blijven, zodat de beoogde verandering in de bestedingsstructuur per saldo een positief effect heeft op het aantal arbeidsplaatsen. Deze vorm van economisch beleid moet minstens drie belangrijke hindernissen nemen (nog afgezien van partijpolitieke drempels), namelijk:

1. de investeringen moeten inderdaad tot stand komen in een situatie waarin overheids subsidies de nogal pessimistische afzetverwachtingen moeten compenseren, én de investeringen moeten niet te zeer arbeidsbesparend gericht zijn;
2. de inflatie moet worden teruggedrongen, hetgeen des te moeilijker zal zijn indien de gewaagd opgezette matiging van de nominale inkomens mocht mislukken;
3. de afremming van de groei van de collectieve uitgaven moet de facto gerealiseerd worden, waarbij het accent dient te liggen op de prijs- en looncomponent.

Anderzijds is er de hoofdlijn die primair wil aangrijpen op de onbevredigende groei van de bestedingen. De verklaring van Driehuis 9) voor de afgenomen werkgelegenheid is de verschuiving in de bestedingsstructuur (namelijk relatief minder private investeringen en overheidsbestedingen en relatief meer private consumptie en export), én de verlangzaming van de economische groei (die weer wordt toegeschreven aan afzetverzadiging en inflatie). Hoewel deze theorie m.i. bepaald nog niet rond is, kan men de economisch-politieke betekenis ervan niet misverstaan. Deze hoofdlijn zal het accent willen leggen op een stimulering van de autonome overheidsbestedingen, want de bedrijfsinvesteringen hebben gezien de bestaande overcapaciteit voorlopig toch geen perspectief. Met name kan men denken aan een grootscheepse operatie in de sfeer van de volkshuisvesting (naast sanering en renovatie lijkt er weer behoefte aan nieuwbouw te komen, omdat vooral in de grote steden de kwantitatieve woningnood weer lijkt op te lopen) en in het domein van de infrastructuurle voorzieningen. Hoe wil men deze extra bestedingen financieren? In de eerste plaats denkt men aan een gedeeltelijk monetaire financiering, namelijk voor zover de werkloosheid conjunctureel van aard is resp. zo lang het saldo op de lopende rekening nog een marge ter stimulering biedt. In de tweede plaats denkt men aan een verhoging van de directe belastingen, mits men zorg draagt voor het strak in de hand houden van de nominale inkomens, onder meer door het voeren van een centraal geleide inkomenspolitiek die erin slaagt om de incidentele loonsverhoging te reduceren en de afwenteling buiten spel te zetten.

Uiteraard is met dit laatste al aangegeven wat de hindernissen zijn voor een dergelijk bestedingsbeleid. Op korte termijn kan de binnenlandse inflatie weer opveren, hetgeen negatief uitwerkt. Per saldo zou dan de winst aan extra arbeidsplaatsen nogal marginaal uitvallen. Op wat langere termijn gezien is een centrale vraag óf men zonder een steeds verder uitgebreide (en toch ontdoken?) overheidscontrole de inkomens voldoende in de hand kan houden. Op den duur zal men zich in ieder geval het buitenland van het lijf moeten houden (door flexibele wisselkoersen?) om invoer en uitvoer in evenwicht te houden.

Een ander probleem is dat van de omvang van de „collectieve” sector. Het gaat mij hierbij niet om het aandeel van de collectieve sector in de gebruikelijke statistische zin 10). Het

gaat mij wel om de strekking van de m.i. juiste stelling, dat op den duur een niet-inflatoire financiering van de „collectieve” uitgaven slechts mogelijk is, indien men een voldoende groot gedeelte ervan op *vrijwillige basis* kan financieren. Men moet dus naar mijn mening ter verlagings van allerlei extreem hoge marginale belastingtarieven zoeken naar het herstellen van een directe betalingsband voor sommige bestedingen, die nu tamelijk anoniem lopen via de „collectieve” sector. De verschuiving van huur- naar koopwoning is hiervan een goed voorbeeld. Slechts door het aanbieden van goederen en diensten door de overheid aan de consument, die men wenst en kan betalen, lijkt een perspectief geboden voor een economisch beleid dat primair de bestedingen wil stimuleren.

Ik heb hierboven beide hoofdlijnen van mogelijk beleid in eigen termen beschreven. Ik meen dat op wat langere termijn gezien de zwakheid van de ene aanpak de kracht van de andere lijkt, *en omgekeerd*. Naar mijn mening is daarom niet uit te sluiten dat doordenking van deze problematiek leidt tot het vinden van een modus, die ook maatschappelijk en partijpolitiek gezien aanvaardbaar is.

Deze wat premature conclusie betekent echter niet, dat daarmee de toekomst van de Nederlandse economie weer rooskleurig zou zijn geworden. Ik herinner aan een aantal waarschijnlijke tendenties. Na het begin van de jaren tachtig zal onze energiebalans definitief verslechteren, terwijl men bovendien na 1985 een nieuwe energiecrisis verwacht. Dit impliceert het moeten leveren van een zeer krachtige prestatie op de wereldexportmarkt! Een tweede tendentie is het oplopen van het aantal mensen, die een (eventueel part-time) arbeidsplaats willen bezetten. Bovendien verwacht men voor de jaren tachtig de afstoot van nogal brede oude jaargangen, waardoor het aantal arbeidsplaatsen in de industriële sector nog verder zal afnemen. Men voege hierbij nog het groter aantal werklozen ten gevolge van een nog steeds groeiende kwalitatieve en regionale discrepantie op de arbeidsmarkt, en het beeld is bepaald niet rooskleurig te noemen.

Na een overgangperiode zal de overcapaciteit wel gesaneerd zijn, d.w.z. is de groei van de productiecapaciteit weer in lijn met de lagere structurele groeivoet van de feitelijke productie (welke weer samenhangt met het afgenomen aandeel van de industrie die in het verleden via kapitaalintensivering heeft gezorgd voor de groei van de arbeidsproductiviteit). Men blijft echter zitten met het gevaar van een overschot aan arbeid en met de noodzaak tegen concurrerende prijzen de benodigde export kwijt te raken.

In zo'n situatie lijkt de volgende tweeledige conclusie niet te ontgaan. In de eerste plaats geldt dat de (kost)prijs van de factor arbeid omlaag moet. In de tweede plaats geldt dat ondanks zo'n verlaging een arbeidsoverschot zal resteren (tot de bevolking vergrijsst?). In termen van beleid geformuleerd betekent dit, dat naast het verlagen (eventueel achterblijven bij de groei van het nationaal inkomen per hoofd) van de arbeidsinkomens (in de categoriale verdeling zit zeker geen rek meer) de vraag actueel blijft op welke wijze men de te bekostigen arbeidsuren het best en het eerlijkst kan verdelen over de aanwezige arbeidswilligen 11). Of is men dan zover, dat men de economische groei als doel van economisch beleid weer durft te maximaliseren na alles wat wij in de jaren zeventig hebben geleerd over de grenzen van de groei?

6. Conclusie

Na het voorgaande trek ik wat betreft de discussie over de

9) Vgl. W. Driehuis, *An analysis of the impact of demand and cost factors on employment in the Netherlands*, Research Memorandum no. 7604, Amsterdam, 1976.

10) Vgl. L. Hofmann, *Collectieve-lastendogma*, *ESB*, 20 juli j.l., blz. 681.

11) Vgl. de interessante beschouwingen van de CEC-nota op blz. 74 en verdere.

Het schimmenspel der werkloosheidscijfers

PROF. DR. S.J. GROENMAN

De term werkloosheid heeft niet meer de geladenheid van ellende uit de jaren dertig. Als welvaartsindicatie is ze zelfs zeer beperkt omdat ook buiten de betaalde werkkring wordt gearbeitet. Deze arbeid kan zelfs een hogere welvaart of hoger welzijn met zich meebrengen dan de betaalde arbeid. De vraag of men al of niet tot de beroepsbevolking behoort kan vanuit welzijns-oogpunt minder belangrijk zijn dan veaal wordt aangenomen, aldus Dr. Groenman, emeritus hoogleraar sociologie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, die in dit artikel het werkloosheids-vraagstuk nuanceert.

Tijdens de periode van naarstig teamwork om een kabinet te vormen, waarbij men zich niet aan de indruk kon onttrekken, dat er naast het gladstrijken van verschillen in politiek inzicht ook zoiets werd bedreven als het wrochten van een regeringsprogram langs wetenschappelijke weg — dat kost tijd, maar het is wél een primeur! — zijn ook cijfers geproduceerd over de werkloosheid, die van nu en die van straks. Werkloosheid en inflatie, dat weet iedereen, moeten als de ergste staatsvijanden worden bestreden. En daar komt wetenschap bij te pas.

Werkloosheid en werkgelegenheid worden beschouwd als indicaties van de welvaart. Het zijn dan communicerende vaten en het gaat gunstig of ongunstig alnaar één van beide vaten voller of leger raakt. En dan worden er streefcijfers geproduceerd om het communicatieproces in de gewenste richting te leiden. Die cijfers ondergaan dan een canonisatieproces in de politieke strijd. Het geloof in die canonisatie

relatie tussen het construeren van modellen en het gebruik ervan voor de verklaring en de oplossing van de werkloosheid in Nederland de conclusie, dat m.i. de route naar én een meer algemeen model, én naar een beleid, dat niet op gespannen voet komt te staan met beide typen van voorgesteld economisch beleid, niet a priori geblokkeerd is. Met andere woorden, naar mijn mening is de discussie over het beste beleidsvoorbereidende model slechts geopend. Het wachten is voorlopig op de formulering van „andere” of „betere” modellen. Pas daarna kan men een meer definitief antwoord geven.

De bestaande verschillen ten aanzien van analyse en therapie kunnen m.i. best gereduceerd blijken te worden door dergelijke nieuwe modellen. In de tussentijd moet men zich niet te krampachtig vastklemmen aan de gekozen uitgangspunten.

A.J. Vermaat

loopt echter nogal uiteen. Als de werkloosheid met wat minder dan gevreesd werd stijgt, juicht de ene groep, maar een andere groepering is er niet van onder de indruk en houdt staande, dat de werkelijke cijfers veel, of vele malen zelfs, hoger zijn. Men praat blijkbaar niet over hetzelfde verschijnsel, hetgeen al een licht vermoeden wekt, dat er met de werkloosheid en met het werken iets aan de hand is. Wat is dat eigenlijk: werken?

Er is nog een tweede element, dat de aandacht verdient. Voor wie de werkloosheid in de jaren dertig heeft meegemaakt behoeft het geen betoog, dat werkloosheid een uitermate slecht verschijnsel is. „De gesel der werkloosheid” is een standaarduitdrukking. Op het uitgesloten zijn van het verrichten van beroepsarbeid kon men in die dagen ook terecht dit etiket plakken. Werkloosheid was gewoon rampzalig, in de eerste plaats voor de personen en gezinnen die er door getroffen werden. Men werd tot een minimumbestaan teruggedrukt. Daarmee is evenwel nog niet gezegd, dat in onze dagen het niet hebben van beroepsarbeid door een meer dan veertig jaar oude bril mag worden bekeken.

Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk

Toen ik enige tijd geleden het rapport van de Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk (commissie-Muntendam) moest bestuderen ben ik daarin beschouwingen tegengekomen over arbeid, beroepsbevolking, produktieve bevolking en werkloosheid. Begrijpelijkerwijs heeft die commissie zich daarmee opgehouden, omdat zij zich moest bezighouden met de gevolgen van de bevolkingsgroei voor de komende tientallen jaren. Veranderingen in de leeftijdsopbouw kunnen effecten hebben voor het deel van bevolking dat in beroep werkzaam is. En de sterkte van de beroepsbevolking kan weer gevolgen hebben voor welvaart en welzijn. Daarmee zijn we dan weer gekomen bij de titel van het rapport: „Bevolking en welzijn”.

De Staatscommissie, die toch niet leed aan koudwatervrees om eens wat alternatiefs te poneren en die dan ook iedereen die een aardig idee had de kans gaf om zich te uiten, heeft zich echter niet op alternatieve manier beziggehouden met wat werken en produktief zijn eigenlijk wil zeggen. Als we ons evenwel bekommeren om welvaart en welzijn gaat het erom, welke bijdrage daartoe door de bevolking wordt geleverd. Werken kunnen we beschouwen als een al of niet geslaagde poging daartoe. Ik heb het dan niet over „arbeid” met de associatie van het zweet en het aanschijn, ik heb het ook niet over arbeid of werk in enig beroep. Ik heb het gewoon over iets doen, dat ten goede komt aan de welvaart en het welzijn van een volk. Ik zal nu maar citeren uit het preadvies dat ik voor de vergadering van de Vereniging voor Demografie op 22 juni jl. heb opgesteld.

„Velen die hun beroep niet of niet meer uitoefenen doen wel werk. Zij verzetten bijv. werk in en nabij de woning. Ze behangen, timmeren, repareren meubels of apparaten, ze

werken in de huishouding of ze tuinieren. Dit alles moet ook gebeuren en is soms misschien voor welvaart en welzijn van de samenleving wel gewichtiger dan werken in een beroep. Hoeveel mensen sloven zich niet uit voor verenigingen!

Nu zal men het graag met mij eens zijn, dat werken, actief bezig zijn, niet gebonden is aan beroepsarbeid, maar, zo zal men daaraan toevoegen, alleen beroepsarbeid verschaft toch maar het loon, het salaris. Dat is terminologisch alweer waar, maar het is evenzeer waar, dat de lieden die geen beroepsarbeid verrichten, maar wel nuttig werk verzetten, wel degelijk een inkomen hebben, zij het niet ter honorering van hun werk. Ze kunnen van dat inkomen ook leven, soms heel behoorlijk, soms moet er wat bijverdiend worden. Soms ook verdienen ze dat er bij door zelf zaken op te knappen waarvoor anders iemand moet worden ingehuurd. En door een groententuin kun je de groenteboer voor een belangrijk deel uitschakelen.

Waar ik naartoe wil is de constatering, dat wij niet meer de term werkloosheid met al haar geladenheid van ellende mogen hanteren uit de jaren dertig. We moeten eenvoudig stellen, dat de meeste mensen die tot werken in staat zijn altijd wel ergens mee bezig zijn, al of niet in beroeps- of bedrijfsverband en dat de samenleving het blijkbaar klaarspeelt aan allen een inkomen te verschaffen, dat gebrek uitbant. Tegenover de miljoenen die iets doen voor welvaart en welzijn, in welk kader ook, staan nationaal-economisch gewoon allerlei inkomens. Of men al of niet tot de beroepsbevolking behoort is voor dit evenwicht minder belangrijk dan wordt aangenomen. De verhouding tussen wel of niet beroepsmatig werkzaam is overigens allerminst rigide. Zij kan van de ene dag op de andere (bij wijze van spreken) worden gewijzigd: door reguliere pensionering, door op wachtgeld-stelling, door vervroegde pensionering — nu in Frankrijk opeens mogelijk gemaakt op 60-jarige leeftijd — door afkeuring wegens ziekte, door verkleining of vergroting van de militaire lichten, door een grotere toestroom naar opleidingen, en uiteraard ook door bedrijfssluiting. Huisvrouwen werken soms in beroepen, soms weer niet. Vrouwen van kleine middenstanders switchen van huishouding naar bedrijf en omgekeerd. Arbeidstijdverkorting per week, hetzij tijdelijk, hetzij als generale maatregel, legt de grens binnen het individuele tijdsbudget anders.

Het gaat er bij ons bestel steeds meer om of mensen die tot werken in staat zijn en die op de een of andere manier door de samenleving van een inkomen worden voorzien, een bijdrage tot welvaart en welzijn leveren. En dan kan het, zoals gezegd, zó zijn, dat de lieden die inkomen ontvangen zonder beroepsmatig werkzaam te zijn veel nuttiger bezig zijn voor welvaart en welzijn dan lieden die tot de beroepsbevolking behoren en wier inkomen dan loon of salaris heet. Er zijn niet weinigen in beroep druk als een klein baasje, die elkander alleen maar bezighouden, elkaar nota's sturen, elkaar coördineren, begeleiden of opvangen. Soms ook produceren ze goederen of verlenen ze diensten waar we echt niet om zitten te springen. Er zijn omgekeerd gepensioneerden, die zeggen het nog nooit zo druk gehad te hebben als na hun pensionering en dan met voor de samenleving nuttige dingen.

Als we voortaan gaan letten op werken en niet-werken en als wij het werken binnen de beroepsbevolking en ook de z.g. werkloosheid — ik zeg zogenaamd omdat het gaat om een etiket, dat niet de lading hoeft te dekken van niet-werken — naar de achtergrond verschuiven, krijgen we een veel reëler kijk op alle werk in de samenleving. We zijn ook uit het gezanik of „huisvrouw” zijn een beroep is. Iedereen is het er wel mee eens, dat veel huisvrouwen echt hard werken en dat praktisch iedere huisvrouw toch in elk geval wel wat nuttigs doet voor welvaart en welzijn, een enkele uitgezonderd, die verkiest werkelijk niets te doen, omdat ze zich als een kunstwerk beschouwt (zoals ene mevrouw Willink), zoals ik laatst voor de televisie heb ervaren”.

Dit was dan even het einde van het citaat, waarbij ik mij haast op te merken, dat de mevrouw van zojuist inmiddels werkzaam is in de modeshow-branch en daarmee haar intrede in de beroepsbevolking heeft gedaan. Of ze daarmee een bijdrage levert tot welvaart en welzijn is ter keuze van de

lezer.

Omdat ik mij nog geheel kan verenigen met de formuleringen, die ik een half jaar geleden heb gekozen, ga ik nog even door met citeren en dit met te meer rechtvaardiging, omdat het preadvies waaraan ik hier dingen ontleen, alleen in beperkte kring is verspreid.

Huisvrouwen

„In mijn opvatting horen huisvrouwen... niet tot het arbeids*potentieel*, maar werken ze gewoon, zij het dan vaak niet als leden van de beroepsbevolking. Een leuke consequentie vloeit m.i. voort uit de aanbeveling op pagina 230 (van het rapport van de Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk, — Gr.), dat verkorting van de periode van beroepsarbeid naar voor de huisvrouw plezierige tijden de beide vormen van werken in elkanders verlengde brengt en terecht op de ene noemer van het werken. De vrouw is dan op twee manieren, beide zinvol met het oog op welvaart en welzijn, bezig. Het is onzin om te zeggen, dat iemand met een parttime baan ten dele werkt en ten dele blijkbaar wat anders doet. Hij of zij werkt gewoon.

De consequentie die ik uit het voorgaande trek is dus, dat er gewerkt moet worden, waar ook, in welk verband ook, en dat daartegenover een uitdeling van inkomens staat, die toch plaats vindt en die uiteraard voor verandering vatbaar is. Daarbij hecht ik dan minder waarde dan de Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk aan mooie cijfermatige indelingen van economisch produktieven en niet-produktieven en van beroepsbevolking en niet-beroepsbevolking. Van verschuivingen in die cijfers ben ik niet kapot. Ook de leeftijdsopbouw komt in een ander licht te staan. En ook de z.g. afhankelijkheidsgraad doet mij minder dan de Commissie. Je kunt zo nodig de grenzen wel wat verleggen en zelfs dit is niet per se nodig. Het gaat erom, dat alles wat gedaan moet worden ook gebeurt en het valt niet vol te houden, dat dit alleen in beroep of bedrijf plaats vindt. Het begrip arbeid, ter voorkoming van verwarring beter werk of werken te noemen, behoeft herziening om operationeel te worden in prognoses over de relatie bevolkingsaantal-welvaart/welzijn.

Nu begrijp ik heel goed, dat er mensen zijn, die dit maar onpraktische opmerkingen vinden en die beginnen over lonen en salarissen, over fiscale maatregelen. Men zal zeggen, dat allerhande uitkeringen waartegenover geen beroepsarbeid staat, lager zijn dan loon of salaris, — en die dat ook moeten zijn om een prikkel tot beroepsarbeid te houden. Ik erken dit natuurlijk. Ik heb al aangegeven, dat de uitkeringen dikwijls kunnen worden aangevuld. Hiertegenover zullen natuurlijk de vakbonden wel in het geweer komen en zij zullen van beunhazerij spreken. Ik zie dat wel zitten, maar realiseer me gelukkig, dat zelf thuis timmeren of behangen, zelf groente verbouwen en nog wel een paar dingen zich aan de macht van de vakbonden onttrekken. Ik betoog voorts, dat het bestel dat ik schets allang bezig is te ontstaan en dat de z.g. gesel der werkloosheid door ons is uitgebannen”.

Tot zover dan, ditmaal definitief, de citaten uit het preadvies. In het voorgaande heb ik geen aandacht geschonken aan een paar aspecten, omdat deze minder goed pasten binnen het raam waarin het betoog een plaats had. Het is ook mij natuurlijk duidelijk, dat er een psychologische kant zit aan werkloosheid, zoals het stigma van te leven van een uitkering krachtens één der sociale wetten. Zodra deze uitkering wordt tot een pensioen, al of niet krachtens de AOW verdwijnt dit stigma, terwijl de uitkering wel lager zal zijn. Ook ben ik mij ervan bewust, dat een uitkering krachtens enige sociale wet een beknotting is van de financiële mogelijkheden van een persoon of gezin en dat het niet altijd mogelijk is dit aan te zuiveren hetzij door arbeid van anderen uit te sparen, hetzij door zwart of wit wat bij te verdienen. Verder is het ook nog zo, dat veel huisvrouwen een werkloze man, die niet thuis of elders nog wat werk kan verzetten, thuis als lastig ervaren. Niet iedereen heeft een hobby waaraan hij nu eens wat meer

tijd kan geven. Wat ik graag nauwkeuriger bevestigd zou willen zien is, dat mensen die uit het „arbeidsproces”, dus uit de uitoefening van hun beroep buitenshuis, zijn gestoten in de meeste gevallen toch wel een bijdrage tot welvaart en welzijn leveren. Ik heb al voldoende aangegeven, dat ik verwacht dat onderzoek een hele schaduwmaatschappij van produktiviteit met het oog op welvaart en vooral ook welzijn zou blootleggen.

Indicatie

Werkloosheid kan worden beschouwd als een indicatie van de welvaart. In die voorzichtige formulering zijn werkloosheidscijfers wel even te gebruiken. De waarde van die indicatie is echter kwestieus. Wat wij behoeven om ons een beeld te vormen van de economische situatie, en dan uiteraard longitudinaal, is een opstelling enerzijds van alle soorten van inkomen, waarbij de pensioenen en AOW-uitkeringen, de sociale bijstand, de wachtgeldregelingen, de betalingen wegens arbeidsongeschiktheid en alle andere die er in onze dagen zijn, eens te zamen worden bekeken om te kunnen worden vergeleken met de „gewone” lonen en salarissen. Die opstelling moet dan worden aangevuld met een waardering van alle werk, dat uitgavenbesparend is (in huishouding, middenstandsbedrijf door de vrouw, tuinieren, karweitjes opknappen). Daartegenover zou dan het geheel moeten staan van het resultaat van alle inspanning binnen en buiten beroep. Iedereen, die wat doet zou aan beide kanten van de balans moeten worden meegerekend, ongeacht leeftijd en geslacht. Hoe

ontwikkelt zich nu de aangegeven verhouding? Daar gaat het om! Het is duidelijk, dat de werkloosheidscijfers maar een onderdeel zijn van het geheel. Vandaar ook, dat als men ze eruit haalt daarmee niet meer dan een indicatie is verkregen.

Het is natuurlijk niet zo eenvoudig zulk een balans op te stellen. Onder meer zou moeten worden vastgesteld of iedereen die geëmployeerd wordt en daarvoor een beroepsincome ontvangt ook werkelijk een bijdrage tot welvaart en welzijn levert. Hier komen ook de langzamerhand fameus geworden „nieuwe vrijgestelden” in het beeld. Toch geloof ik, dat het de moeite waard is, om een verantwoorde schatting te verkrijgen van de inkomens enerzijds en de bijdragen tot welvaart en welzijn anderzijds. Aardig is nog, dat het om een z.g. maatschappelijk relevant onderzoek gaat, dat immers zo hoog genoteerd staat heden ten dage. Zolang we niet over veel meer gegevens beschikken blijft het noemen van allerlei werkloosheidsgegevens een schimmenspel, waarmee men veel te veel kanten uit kan en waarmee iedereen zijn gelijk kan bewijzen of aannemelijk maken. Het is bijv. best mogelijk, dat ondanks de groeiende werkloosheidscijfers van mannen en vrouwen de totale welvaart alleen al toegenomen is door de beroepsarbeid van veel meer vrouwen, die daarnaast nog hun portie werk leveren in de huishouding. Niemand heeft ook een flauwe notie wat de waarde is voor welvaart en welzijn van de doehet-zelf-beweging. De resultaten daarvan figureren in geen ene statistiek.

Arbeidsbureaus, fiscale instanties, vakbonden, ambtenaren, en nog wel een paar anderen zullen nu allemaal wel boos zijn. Ik hoop alleen niet de huisvrouwen.

Sj. Groenman

Vacatures

Functie: Bij: Blz.:

ESB van 28 september

Ontwikkelingseconoom	Erasmus Universiteit Rotterdam	II
Econoom (m/v)	Provincie Overijssel	948
Wetenschappelijk medewerker (m/v)	Centraal Planbureau	953
Bedrijfseconomisch medewerk(st)er	Centraal Orgaan Ziekenhuistarieven	953
Economen, bedrijfskundigen en juristen (m/v)	Rijksoverheid	954
Bedrijfseconoom	Nederlands Economisch Instituut	954
Bedrijfseconoom (m/v)	Erasmus Universiteit Rotterdam	955
Operational auditor	NV Uitgeversmaatschappij Elsevier	955
Organisatie-adviseur	Public Affairs Consultants	956
Econoom	Sociale Verzekeringsraad	III

ESB van 5 oktober

Directeur economische en sociale zaken (mnl./vrl.)	Staatsdrukkerij	964
Beleidsmedewerk(st)er	Gemeente Utrecht	980
Hoofd van de financiële administratie	Energiebedrijf Rijnland	980
Wetenschappelijk medewerk(st)er marketing	Interuniversitair Instituut Bedrijfskunde te Delft	981
Wetenschappelijk medewerk(st)er internationale economische betrekkingen	Rijksuniversiteit Utrecht	981
Hoofd afdeling bedrijfsadministratie en comptabiliteit (mnl./vrl.)	CBS	982
Medewerker (mnl./vrl.)	Ministerie van Financiën t.b.v. het Rijksinkoopbureau, Bureau Organisatie en Efficiency	982

Wetenschappelijk medewerker studiedienst (mnl./vrl.)	CBS t.b.v. Hoofdafdeling Statistieken van de Prijzen	982
Economen, bedrijfskundigen, juristen voor beleidsfuncties (mnl./vrl.)	Ministerie van Economische Zaken	983
Stafmedewerker	Drents Economisch Technologisch Instituut te Assen	983
Directeur	Stichting Projectontwikkelingsbureau AMRO-Westland/Utrecht	984
Assistent-accountants m/v	Gemeentelijke Accountantsdienst Amsterdam	III
Medewerk(st)er	Secretarie Amsterdam. Afd. Economische Zaken en Havenaangelegenheden	III
Econoom m/v	Gemeente Amsterdam (Bureau Economische Aangelegenheden)	III
<i>ESB van 12 oktober</i>		
Financieel-economisch medewerker (mnl./vrl.)	Ministerie van CRM	993
Beleidsanalytisch medewerker (mnl./vrl.)	Ministerie van Verkeer en Waterstaat	993
Researcher	McKinsey & Company	1002
Wetenschappelijk medewerk(st)er regionale economie en arbeidsmarkt	Instituut voor toegepast sociaal-economisch onderzoek te Limburg	1011
Jonge academici (Bij voorkeur economen)	Banque de Paris et des Pays-Bas N.V.	1011
Econoom eventueel jurist (mnl./vrl.)	Sociale Verzekeringsbank Amsterdam (Afdeling Geldbelegging)	1012
Regionaal econoom	Rijksuniversiteit Groningen (Vakgroep Toegepast Economisch Onderzoek)	II
Redacteur-secretaris (mnl./vrl.)	Economisch Statistische Berichten	II
Secretaris	Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht en Omstreken	III

Het Internationale Monetaire Fonds en de wereldeconomie

DRS. A. H. A. VAN DER MEER*

Het jaarverslag van het Internationale Monetaire Fonds (IMF), dat op 11 september jl. werd gepubliceerd en de periode 1 mei 1976 — 30 april 1977 bestrijkt, behandelt de internationale monetaire ontwikkelingen tegen de achtergrond van de wereldeconomie. Het verslag valt in drie hoofdonderdelen uiteen en achtereenvolgens komen de internationale economische ontwikkelingen, het internationale monetaire systeem en de activiteiten van het Fonds zelf aan de orde. In deze bespreking zullen wij de nadruk leggen op de laatste onderdelen, daar het juist deze activiteiten zijn, welke blijkens artikel I van de statuten tot de voornaamste taken van IMF behoren. Wat de ontwikkelingen in de wereldeconomie betreft kunnen wij wat beperkter zijn daar wij dit reeds eerder bespraken (ESB, 27 juli 1977; „Jaarverslag van de Bank voor Internationale Betalingen: optimistisch”). Tevens zal worden gepoogd een relatie te leggen tussen de in het jaarverslag vermelde activiteiten van het IMF en enige inmiddels wel bekend gemaakte, maar nog niet genoemde financieringsfaciliteiten zoals het zogenaamde Witteveen-fonds. Dit te meer daar dit onderwerp ook ter sprake kwam op de 32e jaarvergadering van het thans 131 leden tellende IMF, dat van 26-30 september 1977 te Washington werd gehouden.

De internationale economische ontwikkelingen

Het hoofdstuk betreffende de internationale economische ontwikkelingen gaat vooral in op de problematiek van de onevenwichtige betalingsbalanssituaties in de verschillende landen en op het verloop van de wereldhandel.

Wat het algemene economische beeld aan het einde van de verslagperiode betreft, oordeelt het IMF in vele landen de economische en financiële situatie in vergelijking met enige jaren geleden, duidelijk verbeterd. Dit wil evenwel niet zeggen dat het met de wereldeconomie de goede kant op zou gaan. De trage economische groei, de hoge werkloosheid, de overcapaciteit, de achterblijvende investeringen, de inflatie en de slechte betalingsbalanssituatie in tal van landen geven aanleiding tot grote bezorgdheid.

In vergelijking met het in juni 1977 verschenen jaarverslag van de Bank voor Internationale Betalingen, is het IMF dan ook duidelijk pessimistischer over de ontwikkeling in de komende jaren. De rechtvaardiging van deze bezorgdheid blijkt onder meer uit de tegenvallende ontwikkeling van de wereldhandel en de toename van het aantal protectionistische maatregelen.

Nadat de wereldhandel in 1974 en 1975 onder invloed van de algehele recessie sterk was teruggelopen, volgde in eerste instantie in 1976 een krachtig herstel, zoals uit tabel I blijkt.

Wat de groei van de export betreft, hebben in 1976 de vier in de tabel onderscheiden groepen van landen een veel gelijkmatiger ontwikkeling te zien gegeven (10½ à 13% groei) dan ten aanzien van de import (1½ à 18½% groei). Voor 1977 wordt door het IMF een groei van de export (in volume gemeten) verwacht van ongeveer 7%, hetgeen een achteruitgang met betrekking tot 1976 betekent. De reden van deze achteruitgang moet gedeeltelijk worden gezocht in het feit dat het conjuncturele herstel in tal van landen in 1976 werd gerealiseerd, hetgeen in dat jaar aanleiding gaf tot een toename van de wereldhandel en gedeeltelijk in het feit dat de import van veel landen aan banden werd gelegd door binnenlandse maatregelen van economische politiek, gericht op beheersing van de inflatie en herstel van het externe evenwicht. Alhoewel de invoering van protectionistische maatregelen geen al te grote vlucht nam, waarschuwt het IMF-jaarverslag tegen het nemen van dit soort maatregelen, daar op deze wijze de ontwikkeling van de wereldhandel en daarmee van de gehele wereldeconomie ernstig in gevaar zou komen.

Ook in het jaarverslag van de GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) wordt aandacht gevraagd voor het opkomende protectionisme. Behalve dat de meest efficiënte industrieën hieronder leiden, worden juist de landen met een grote buitenlandse schuld (ontwikkelingslanden) hierdoor getroffen, daar zij de exportopbrengsten nodig hebben voor hun schuldaflossing aan de zich zelf beschermende landen. De GATT verwacht voor 1977 een groei van de wereldhandel van slechts 6% en komt daarmee 1% lager uit dan het IMF.

Ten aanzien van de betalingsbalansproblematiek gaat het jaarverslag vooral nader in op de positie van de ontwikkelingslanden. Een onderwerp dat de laatste tijd ruim in de aandacht staat, getuige onder andere de 24e internationale

Tabel I. Ontwikkeling van de wereldhandel

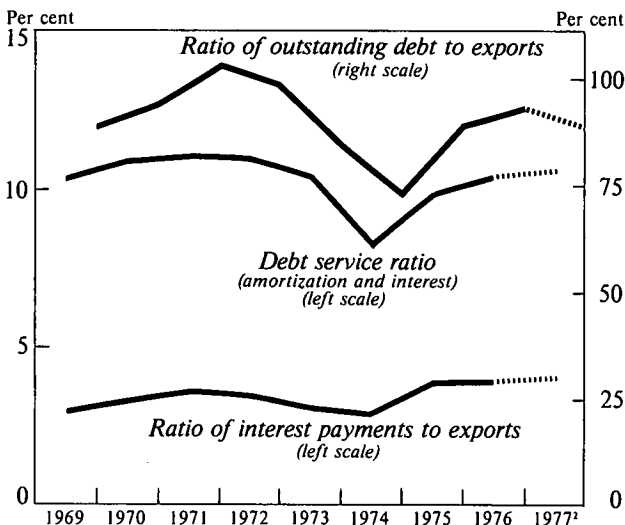
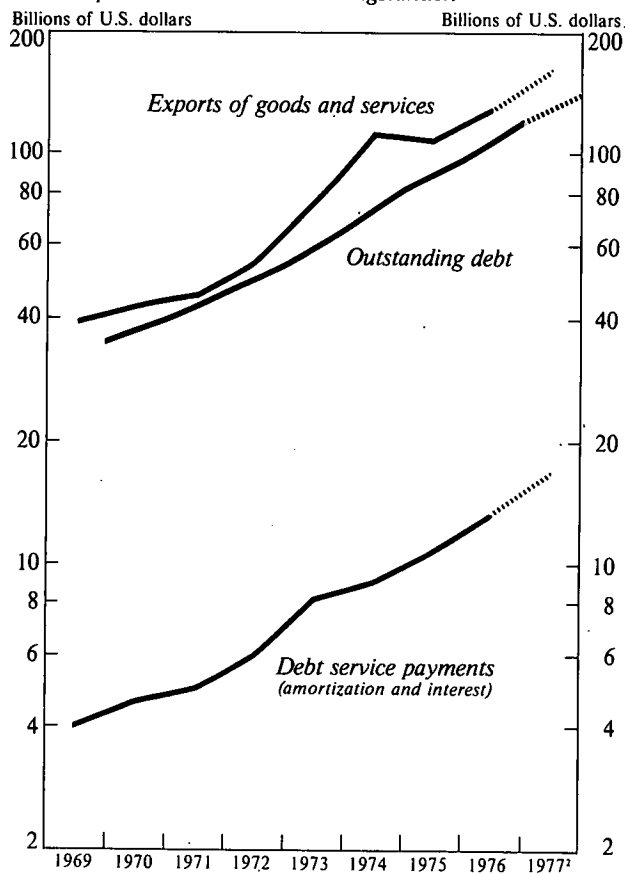
(% verandering ten opzichte van voorafgaand jaar)

	1973	1974	1975	1976
Wereldhandel:				
volume	13	5	- 4½	11½
Volume import:				
industriële landen	12½	1	- 7½	14½
andere ontwikkelde landen	16	6	- 6½	3½
OPEC	21½	38½	42½	18½
andere ontwikkelingslanden	15	8	- 6	1½
Volume export:				
industriële landen	14	8	- 4½	10½
andere ontwikkelde landen	3½	½	1	11½
OPEC	13	- 1	- 11½	13
andere ontwikkelingslanden	8	4 ½	-	13

Bron: Jaarverslag 1977, IMF, blz. 9.

* De auteur is werkzaam bij de Stafgroep Internationaal Beleid van de Centrale Rabobank.

Figuur 1. Schuld en debt-service ratio's 1969-1977 van de niet-olie producerende ontwikkelingslanden

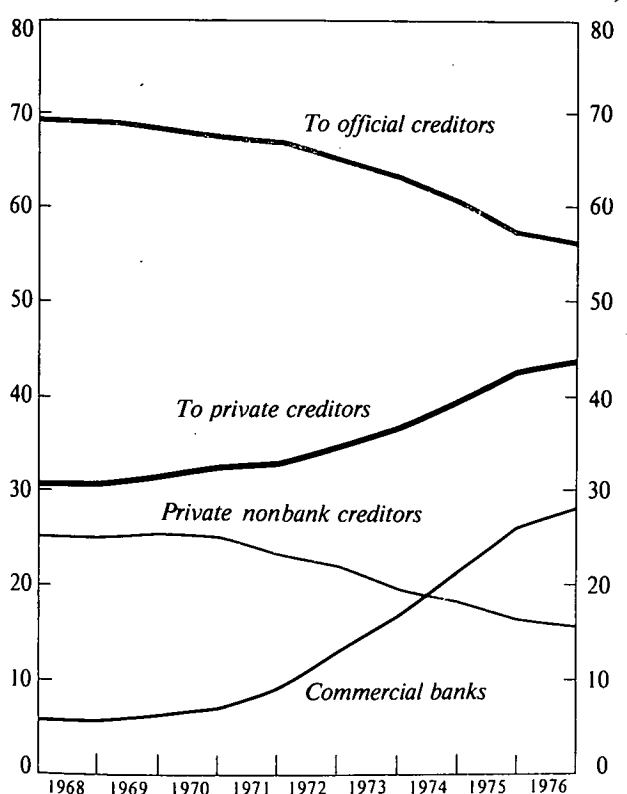

Bron: Jaarverslag 1977, IMF, blz. 22.

monetaire conferentie van mei 1977 in Tokio, de uitbouw van de informatie welke de Bank voor Internationale Betalingen over de schuldpositie van de ontwikkelingslanden gaat verstrekken en de (uitgestelde) wereldconferentie van ministers van Financiën over het schuldenprobleem van de arme landen.

Het tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans wordt voor de niet-olie producerende ontwikkelingslanden door het IMF over 1976 op \$25,8 mrd. gesteld tegen \$38,2 mrd. en \$29,5 mrd. in respectievelijk 1975 en 1974. Het nettobedrag dat extern werd geleend, bedroeg het afgelopen jaar onveranderd ruim \$27 mrd. Uit het feit dat deze landen een nagenoeg gelijk bedrag leenden, terwijl het tekort op de lopende rekening verminderde, kan worden afgeleid dat de reservepositie van deze landen per saldo is verbeterd. Het

Figuur 2. De verdeling van de externe schuld van de niet-olie producerende ontwikkelingslanden over de verschillende groepen crediteuren 1967 - 1976 (in % van de totale schuld)

Bron: Jaarverslag 1977, IMF, blz. 23.

reservebezit van de niet-OPEC-ontwikkelingslanden steeg dan ook van \$26,6 mrd. per ultimo 1975 tot \$36,7 mrd. eind 1976. De totale schuld van deze landen steeg tot \$122,8 mrd. en zoals uit figuur 2 blijkt, is hiervan 57% officiële schuld (\$70,2 mrd.) en 43% commerciële schuld (\$52,6 mrd.). De commerciële schuld, welke doorgaans een hoger rentepercentage kent, is de laatste jaren versterkt gestegen. De benodigde bedragen voor rente en aflossing zullen dan ook toenemen, hetgeen voor het bankwezen aanleiding zal zijn nieuwe leningaanvragen kritisch te bestuderen, ondanks de gestegen reservepositie van de ontwikkelingslanden. Volledigheidshalve zij nog vermeld dat volgens de secretaris-generaal van de UNCTAD, Corea, de schuld van de niet-OPEC-ontwikkelingslanden \$180 à \$200 mrd. zou bedragen per eind vorig jaar.

Het internationale monetaire systeem

In de verslagperiode werd het internationale monetaire systeem gekenmerkt door een grotere mate van wisselkoersflexibiliteit. Herwaardering van de nationale munteenheid wordt steeds meer toegepast als instrument van economische politiek. De afgelopen 4 jaar werd vaak een koerscorrectie toegepast in het kader van het noodzakelijke economische aanpassingsproces ten einde op deze wijze tot een evenwichtiger betalingsbalanssituatie te kunnen komen. Vooral wat de verhoudingen tussen de industrielanden onderling betreft, kan echter worden geconcludeerd, dat dit instrument niet tot het beoogde herstel heeft geleid. De reden waarom het uiteindelijke effect tegenviel, is van drieërlei aard.

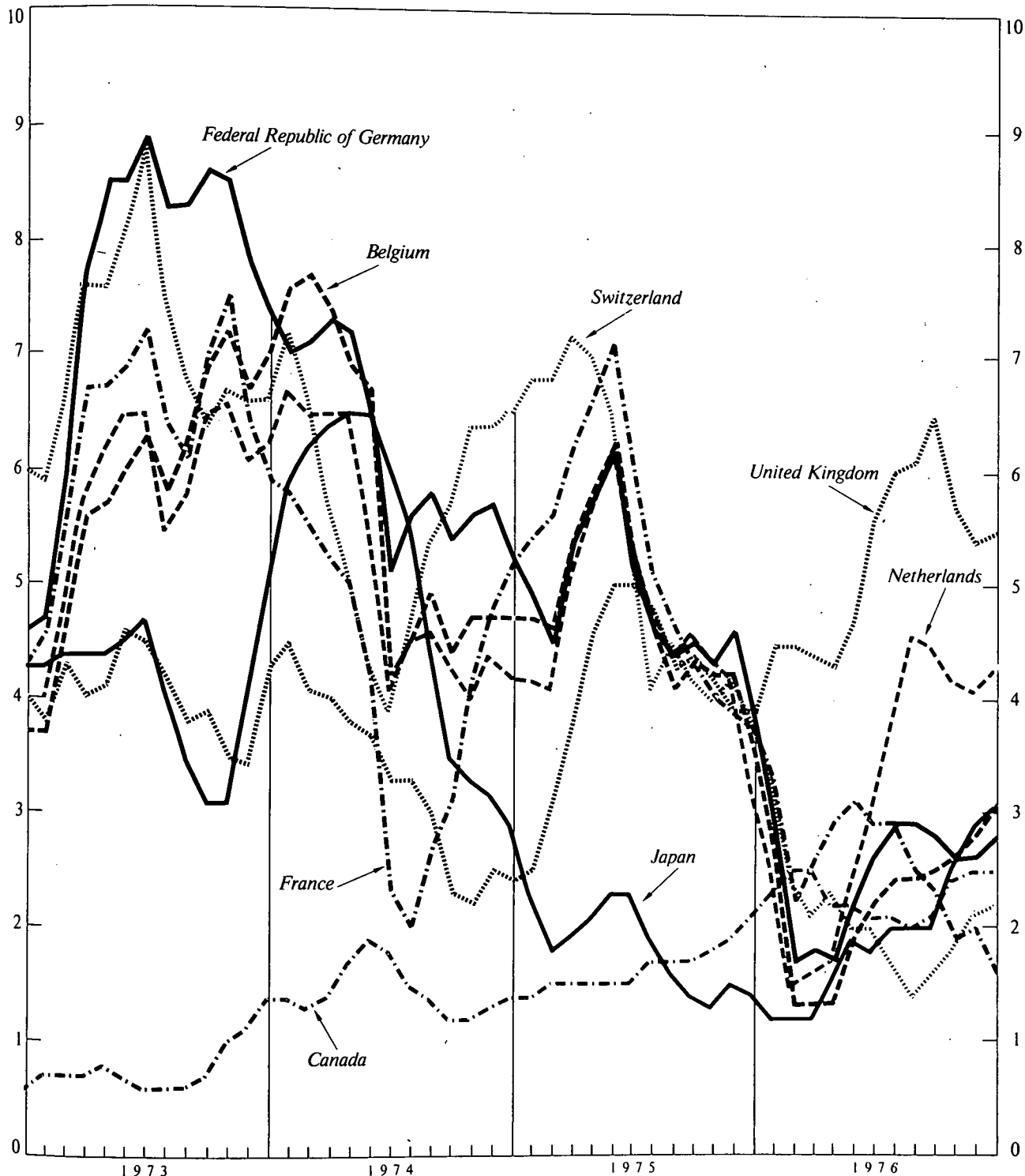
Op de eerste plaats had lange tijd de noodzaak van een extern aanpassingsproces niet de hoogste prioriteit. Verder werd, gedeeltelijk hiermee samenhangend, het effect van koersmutaties vaak teniet gedaan door interventies op de internationale valutamarkten of door het aangaan van interna-

tionale leningen. Op de derde plaats liet de effectiviteit van de binnenlandse economische politiek veelal te wensen over. Een devaluatie van de munteenheid vereist een strakke loon- en prijspolitiek. Lukt dit niet, dan heeft een waardevermindering van de nationale valuta nauwelijks gevolgen voor de concurrentiepositie en zal de betalingsbalans niet verbeteren. Lange tijd was bijvoorbeeld Engeland een voorbeeld hiervan.

De toegenomen flexibiliteit van het wisselkoerssysteem sedert begin 1973 heeft eveneens invloed op de omvang van de internationale handel. Deze stelling wordt toegelicht aan de hand van de af te leiden onzekerheid omtrent het verloop van

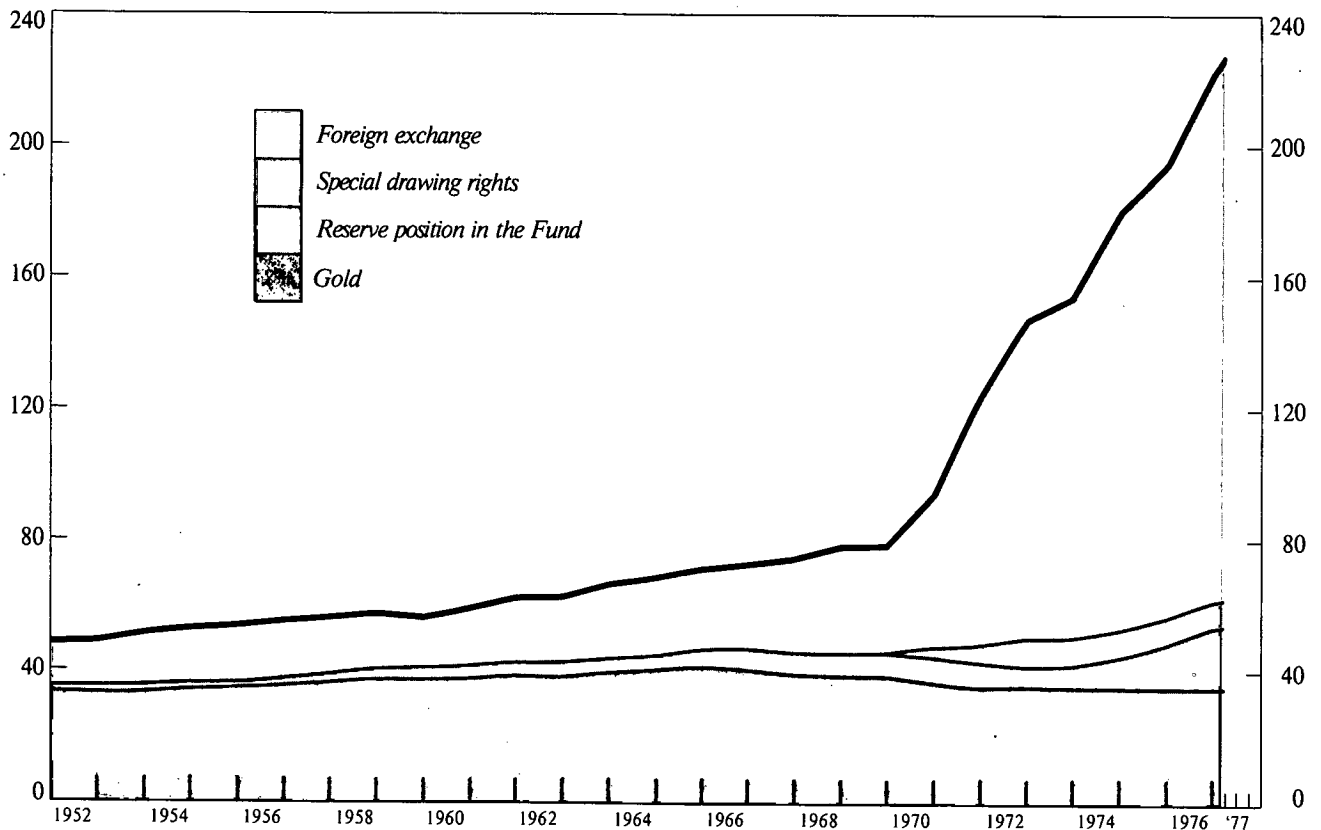
de wisselkoersen van de valuta's van acht landen (België, Canada, Duitsland, Frankrijk, Japan, Nederland, Verenigd Koninkrijk en Zwitserland) ten opzichte van de Amerikaanse dollar. In figuur 3 is een onzekerheidsindicator getekend welke is berekend als het negenmaands voortschrijdend gemiddelde van de absolute afwijkingen tussen de driemaands „forward rate” aan het einde van iedere maand en de werkelijke „spot rate” drie maanden later. Uit deze grafiek blijkt dat de koersonzekerheid, op deze wijze weergegeven, in 1973 aanmerkelijk groter was voor de meeste landen dan in 1976. Een uitzondering wordt gevormd door het Engelse pond en de

Figuur 3. De onzekerheidsindicator van toekomstig verloop van de wisselkoers ten opzichte van de Amerikaanse dollar van januari 1973 – december 1976 (in procenten)

Bron: Jaarverslag 1977, IMF, blz. 29.

Figuur 4. Omvang en samenstelling van de internationale reserves (in miljarden SDR's) van 1952 - maart 1977

Bron: Jaarverslag 1977, IMF, blz. 36.

gulden. Het pond sterling beleefde de grootste schommelingen ten opzichte van de dollar in 1976. De grotere onzekerheid over het koersverloop van de gulden spruit voort uit de niet bewaarheid geworden geruchten dat de guldenkoers binnen het Europese valuta-arrangement midden 1976 zou worden herzien. In totaliteit is de koersonzekerheid afgenomen en dit gegeven zou in theorie tot een gunstiger ontwikkeling van de wereldhandel en internationale kapitaalbewegingen kunnen bijdragen.

Een ander gevolg van de introductie van het systeem van variabele wisselkoersen is dat de meeste landen hun deviezenreserves hebben uitgebreid ten einde aan onverwachte veranderingen in de externe positie het hoofd te kunnen bieden. Uit figuur 4 is de snelle groei van de internationale reserves duidelijk af te lezen, waarbij sedert 1970 de grootste groei-impuls van de voorraad deviezen uitging. In de jaren 1970-1972 bestond tweederde deel hiervan uit claims op de Verenigde Staten, terwijl het resterende deel vooral uit eurodollars bestond.

De oorzaak van de groei in 1974-1975 moet worden gezocht bij de accumulatie van reserves bij de voornaamste landen van de OPEC-groep. De toename van de reservepositie bij het IMF in de laatste jaren kan worden verklaard uit het toegenomen beroep van door de verhoging van de olieprijs getroffen landen om steun van het Fonds.

Van eind 1973 tot april 1977 werd er in totaal netto voor SDR 17 miljard op het IMF getrokken. Hiervan was 16% afkomstig van de „aanvullende trekkingsrechten” (compensatory facilities) en 40% van de oliefaciliteit. Gezien de verwachte ontwikkelingen in de komende jaren en de introductie van de Witteveen-faciliteit, mag er de komende jaren zeker nog op een verdere groei van de Trekkingsrechten worden gerekend.

De eigen activiteiten van het IMF

Aangezien de betalingsbalans-onevenwichtigheden in de

verslagperiode groot bleven, bewoog het aantal verzoeken om financiële hulp van het IMF zich op een hoog niveau. Wat de voorgestelde wijziging van de Fondsstatuten en van de quota van de lidstaten betreft, werd verdere vooruitgang geboekt. Ten aanzien van de door de bewindvoerders voorgestelde tweede amendering van de Fondsstatuten, welke op 30 april 1976 door de Raad van Bestuur werd aanvaard, wordt vermeld dat per 12 augustus van dit jaar deze wijziging door 46 leden met samen 52.53% van het stemmentotaal is aanvaard. De bekrachtiging zal plaatsvinden als de goedkeuring is ontvangen van 60% van het aantal lidlanden met 80% van het stemmenaantal. Een belangrijk onderdeel van de voorgestelde amendering betreft het toezicht door het Fonds op de wisselkoerspolitiek van de lidstaten. Artikel IV wordt hierbij zo gewijzigd dat manipulatie van de wisselkoersen of van het internationale monetaire systeem ten einde een effectieve aanpassing van de betalingsbalanssituatie te verhinderen of een oneerlijk concurrentievoordeel te behalen, wordt vermeden.

Bij interventies in de internationale valutamarkten zal bovendien terdege rekening moeten worden gehouden met het belang van de andere Fonds-leden. De wisselkoersen moeten zodanig worden vastgesteld dat zij bijdragen tot een duurzaam herstel van de economische groei en het terugdringen van de werkloosheid. Het IMF zal hierop toezicht uitoefenen.

Volgens de zesde algehele herziening van de quota wordt voorzien in een totale verhoging hiervan met 33% en wel van SDR 29,2 mrd. tot SDR 39 mrd. Tevens wordt hierbij het relatieve aandeel van de landen van de OPEC-groep vergroot, terwijl dat van de andere ontwikkelingslanden gelijk blijft. De quotaverhoging zal van kracht worden wanneer leden met ten minste 75% van het quotatotaal in hun eigen verhoging hebben ingestemd. Per 12 augustus was goedkeuring ontvangen van 27. leden met samen 42,5% van het quotatotaal.

Eveneens is besloten dat de zevende algehele herziening van de quota op 9 februari 1978 moet zijn voltooid en dat deze aanpassing in overeenstemming moet zijn met de expansie

van de internationale transactie van de lidlanden. Wat de orde van grootte van de verhoging betreft, denken de ontwikkelingslanden en de EG-landen aan een toename van 50%, zij het onder bepaalde voorwaarden.

Ten einde landen met hardnekkige grote onevenwichtighe- den op de betalingsbalans te kunnen helpen is er een aanvul- lende kredietfaciliteit in het leven geroepen. Het is bestemd voor die landen, waarvan verwacht kan worden dat hun behoefte aan financiële middelen zo groot zal zijn en op een dusdanige lange periode betrekking zal hebben, dat gebruik van de normale krediettransacties niet in aanmerking komt. De bedragen mogen niet de 140% van de quota overschrij- den. Het geheel treedt in werking als de formele goedkeuring van 90% van de kredietverschaffers is ontvangen. Thans is er meer bekend over deze faciliteit, beter bekend onder de naam „Witteveen-faciliteit”. Dit fonds betreft zijn middelen van 13 lidlanden en de Swiss National Bank, op de volgende wijze:

Abu Dhabi	SDR	150 mln.
België	SDR	150 mln.
Canada	SDR	200 mln.
Iran	SDR	685 mln.
Japan	SDR	900 mln.
Kuwait	SDR	400 mln.
Nederland	SDR	100 mln.
Nigeria	SDR	220 mln.
Qatar	SDR	100 mln.
Saudi Arabië	SDR	2.150 mln.
Swiss National Bank	SDR	650 mln.
Verenigde Staten	SDR	1.450 mln.
Venezuela	SDR	450 mln.
West-Duitsland	SDR	1.050 mln.

Een aantal van deze bedragen kunnen nog groter worden. Het totaal zal uitkomen op SDR 8,6 mrd (ruim \$ 10 mrd.). Het IMF vergoedt interest aan de gelden beschikbaar stel- lende landen of instellingen en ook de kredietnemers moeten rente betalen, beide afhankelijk van de geldende marktrente.

In de periode 1 mei 1976 — 30 april 1977 werd er een groot gebruik van de financieringsactiviteiten van het IMF ge- maakt. Het totale beroep op Speciale Trekkingsrechten in de Speciale Trekkingsrekening bedroeg SDR 1,24 mrd. en bleef daarmee praktisch gelijk aan de SDR 1,29 mrd. uit het vorige verslagjaar. Het totale bedrag dat aan SDR's is gecreëerd bedraagt nog steeds SDR 9,3 mrd., daar er sedert 1973 geen creatie meer heeft plaatsgevonden. Waarschijnlijk zal dit punt op de eerste vergadering van het Interim Committee dat in april 1978 in Mexico City bijeenkomt, aan de orde komen. Door rentevergoeding nam het Neder- landse bezit aan SDR's met SDR 11,3 mln. tot SDR 542,6 mln. toe. Dit komt overeen met 229,5% van het ons land toegewezen bedrag. In de Algemene Rekening bedroeg het bruto nieuwe beroep op de middelen van het Fonds SDR 4,9 mrd. en dit bleef 25% achter bij het record-niveau van het vorige jaar.

N.B.-Het beroep was als volgt verdeeld:

	30/4/76	30/4/77
goudtranche (goldtranche)	SDR 1.324 mln.	SDR 161 mln.
krediettranche (credittranche)	SDR 461 mln.	SDR 2.370 mln.
buffervoorraad faciliteit (bufferstock)	SDR 5 mln.	
compensatoire faciliteiten		
(compensatory financing)	SDR 828 mln.	SDR 1.753 mln.
uitgebreide faciliteit		
(extended facility)	SDR 8 mln.	SDR 190 mln.
oliefaciliteit (oil facility)	SDR 3.966 mln.	SDR 437 mln.
	SDR 6.592 mln.	SDR 4.911 mln.

Bron: Jaarverslag 1977, IMF, blz. 51.

Bij de normale faciliteiten had SDR 2,37 mrd. betrekking op de trekkingen in de krediettranche. Hiervan werd SDR 2,2 mrd. verstrekt in de vorm van stand-by arrangements. Het

meest behoeftige land was Engeland met SDR 1,7 mrd. (mei 1976 en januari 1977). In het verslagjaar werd voor SDR 4,7 mrd. aan stand-by arrangements goedgekeurd, waarvoor evenwel nog niet op het IMF werd getrokken. Hiervan is 80% bestemd voor Engeland (SDR 3,36 mrd.) en Italië (SDR 0,45 mrd.). Het beroep op de compensatoire faciliteit verdubbelde. De omstandigheden waaronder landen hiervan gebruik kun- nen maken — plotseling dalende exportopbrengsten als ge- volg van buitengewone omstandigheden — noopten hiertoe. Getrokken werd vooral door Australië (SDR 332,5 mln.), Mexico (SDR 185 mln.), Zuid-Afrika (SDR 160 mln.) en Nieuw Zeeland (SDR 99,5 mln.).

De uitgebreide faciliteit, volgens welke landen met structu- rele middellange termijn betalingsbalansmoeilijkheden een beroep op het IMF kunnen doen, werd vooral door Mexico benut met een eerste tranche van SDR 134 mln. van in totaal SDR 518 mln. Eerder deden de Philippijnen en Kenya een beroep op deze faciliteit. Het beroep op de oliefaciliteit nam verder af, daar deze regeling inmiddels is beëindigd.

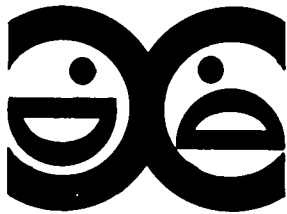
Ten einde aan de grote vraag te kunnen voldoen, heeft het IMF voor SDR 8,3 mrd. geleend bij 18 lidstaten en Zwitser- land. Bovendien arrangeerde het Fonds de financiering van SDR 1,8 mrd. ten behoeve van Engeland en Italië uit hoofde van General Arrangements to Borrow. Het liquiditeitsbezit van het IMF liep terug: de post crediteurvaluta's daalde van SDR 7,2 mrd. per ultimo april 1976 tot SDR 4,5 mrd. in 1977. Het bedrag aan SDR's en goud bleef met in totaal SDR 5,7 mrd. nagenoeg gelijk.

Een andere belangrijke activiteit van het IMF betrof de verkoop van goud. In het verslagjaar werd 11,73 mln. ounce fijn goud verkocht aan de leden tegen de officiële prijs van SDR 35 per ounce fijn goud. Hiervan werd 6 mln. ounce via veilingen verkocht. Zoals bekend ligt het in de bedoeling 50 mln. ounce in een periode van 4 jaar te verkopen. De helft hiervan wordt openbaar geveild en de andere helft wordt tegen de officiële prijs aan de leden teruggegeven. De netto opbrengst van de veilingen wordt in een Trust Fund gestort en dit bedroeg per eind juni 1977 SDR 543 mln. Het is bedoeld voor het verlenen van additionele betalingsbalanshulp aan ontwikkelingslanden. Van de 61 hiervan in aanmerking komende leden, hebben 12 landen inmiddels een beroep op het Fonds gedaan:

Burundi	SDR	1,007 mln.
Congo, Rep.	SDR	0,689 mln.
Haiti	SDR	1,007 mln.
Kenya	SDR	2,544 mln.
Liberia	SDR	1,537 mln.
Marokko	SDR	5,989 mln.
Nepal	SDR	0,742 mln.
Philippijnen	SDR	8,215 mln.
Tanzania	SDR	2,226 mln.
West Samoa	SDR	0,106 mln.
Yemen, Dem. Rep.	SDR	1,537 mln.
Zaire	SDR	5,989 mln.
Totaal	SDR	31,588 mln.

Duidelijk is dat het aantal nieuwe activiteiten van het IMF nog steeds toeneemt. De aanhoudende zorgwekkende toe- stand van de wereldeconomie geeft hier ook alle aanleiding toe. In het afgelopen jaar voerde het IMF 77 maal overleg met de verschillende regeringen, alvorens tot een bepaald hulp- programma werd overgegaan. Momenteel voorziet het IMF Turkije van advies alvorens dit land extra kredietfaciliteiten kan ontvangen. Gezien het stijgende aantal verzoeken om hulp en financiële bijstand, zal ook de begeleidingsfunctie van het IMF de komende jaren zeker in betekenis en gezag moeten groeien. Aan de bij het krediet overeengekomen „Letter of Intent” zal strakker de hand moeten worden gehouden, wil ook het IMF zelf aan voldoende middelen willen blijven komen.

A.H.A. van der Meer

Collectieve contracten voor hoger personeel

DRS. L. FAASE

Collectieve contracten vervullen in onze maatschappij een belangrijke sturende functie. De ontwikkelingstendenties die in de cao's zijn af te lezen reflecteren de ontwikkelingen in de maatschappij en geven die ontwikkelingen ook mede hun richting. Zo kan op een groot aantal punten onze arbeidswetgeving worden beschouwd als de uiteindelijke sanctionering van wat in het bedrijfsleven al lang geregeld was.

Dat geldt bijvoorbeeld voor de Wet op de gelijke beloning van mannen en vrouwen, het zal zeker te zijner tijd gelden voor de Wet houdende gedragsregels in acht te nemen bij fusies e.d. Het gold eveneens voor de Wet op het minimumloon. Wellicht is de stelling ook omkeerbaar. Wetgeving die niet is gebaseerd op maatschappelijk aanvaarde normen blijft dode letter. Zo verging het bijv. de eerste versie van de Wet op de ondernemingsraden. M.a.w. het is maar de vraag of de z.g. maatschappijhervormende wetsvoorstellen inderdaad zoveel te betekenen zullen hebben. Dat lijkt vooralsnog afhankelijk van de kracht waarmee partijen binnen de arbeidsverhoudingen zich voor die wetgeving in de praktijk sterk zullen maken.

Dit alles leidt tot de conclusie dat, indien wetgeving niet meer is dan de algemene verbindendverklaring (het in rechten gelijkstellen van *alle* werknemers) van contractafspraken, het veel belangrijker is om op de totstandkoming van die contracten invloed uit te oefenen.

Het is daarom, dat de recent gestarte besprekingen rond een mogelijk sociaal akkoord 1978 weer ongemeen belangwekkend zijn. In deze besprekingen worden immers de normen (bij)gesteld die de sociaal-economische koers voor de toekomst zullen bepalen. En het is ook dit keer weer veelbetekenend dat de heren Kok en Van Veen hun wensen niet in eerste instantie bij elkaar, doch bij minister Boersma op tafel leggen. Terecht wil de overheid, anders dan door wetgeving achteraf, de ruimte mee-bepalen waarbinnen werkgevers en werknemers tot zaken zullen komen. Wat dit betreft is de rol van de overheid veelzijdiger en boeiender geworden dan zij ooit was in perioden van of geleide of absoluut vrije loonpolitiek. Dit te meer

omdat de onderhandelingen gestart zijn vanuit een betrekkelijk anomische situatie.

Collectieve arbeidsovereenkomst voor hoger personeel bij AKZO

Deze wat algemene inleiding rond het arbeidsvoorwaardenoverleg heeft de functie de rol van de vakbeweging in het arbeidsvoorwaardenoverleg wat nader te duiden en wel aan de hand van een geheel nieuwe, naar mijn mening nog onderbelichte ontwikkeling in de Nederlandse arbeidsverhoudingen: de totstandkoming van een collectieve arbeidsovereenkomst voor het hoger personeel. Een eerste voorbeeld hiervan vinden we in de per 22 juni van dit jaar afgesloten AKZO-cao, die per 1 oktober van kracht is geworden. Het afsluiten van deze cao vormt een markant punt in (ruwweg) een tweetal ontwikkelingen:

- de toenemende geneigdheid van het hoger personeel om zich te organiseren;
- de reactie van de bonden op deze ontwikkeling.

De toenemende geneigdheid van het hoger personeel om zich te organiseren kan vanuit verschillende gezichtspunten worden verklaard. In de eerste plaats moet worden gewezen op de gevolgen van de stagnerende groei en de terugslag op de arbeidsmarktpositie van het hoger personeel.

Een tweede meer sociologische verklaring zou kunnen worden gevonden in de veranderende structuur van de arbeidsorganisatie zelf en de terugslag op de positie van de individuele beroepsbeoefenaar. Zo zullen, bij het afnemend belang van statusverschillen, de grenzen

van horizontale beroeps- (of functiegebonden) verbanden zich in verticale richting kunnen verwijden. Er ontstaan dan, ook naar aantal, organiseerbare belangengroepen die, indien het motief hiervoor aanwezig is, zich direct met de werkgever zullen verstaan. Dit laatste is aldus Allen 1) in zijn analyse van de arbeidsverhoudingen in het bankbedrijf ook in het belang van werkgevers die efficiënter onderhandelen met verenigingen van hoger personeel dan met individuele stafleden, met name indien men een eind wenst te maken aan een oerwoud van vaak individugebonden privileges. De opkomst van de Verenigingen voor Hoger Personeel (VHP's) worden niet zelden door de werkgevers gestimuleerd.

Een derde gezichtspunt is gelegen in de opstelling van wat we de traditionele bonden noemen, de FNV en het CNV, waarvan de eerste zowel in doelstelling als in actiestrategie niet zelden ingaat tegen belang en houding van het hoger personeelslid. Omdat machtsvorming nu eenmaal een essentieel onderdeel is van elk systeem van arbeidsverhoudingen, en bovendien arbeidsvoorwaarden niet alleen tot stand komen op bedrijfsniveau, valt hieruit de groei van de NCHP te verklaren.

De geschiedenis bij AKZO vormt een, overigens unieke, illustratie van deze gezichtspunten. De ENKA-bezetting in 1972, niet zelden afgeschilderd als een toonbeeld van solidariteit tussen handen hoofdarbeiders van de Bredase AKZO-vestiging, heeft bij het niet-deelnemende hoger personeel de nodige frustraties achtergelaten die deels zijn opgevangen in een toenemende horizontale solidariteit.

De aanleiding tot de bezetting, het AKZO-structuurplan, zal anderzijds duidelijk hebben gemaakt dat ook het hoger personeel niet zonder kleerscheuren door de herstructurering zal komen. Het is dan ook in 1972 dat de VHP-

1) V.L. Allen, *The sociology of industrial relations*, Londen, 1971.

AKZO de AKZO-top verzoekt om erkend te worden als gesprekspartner voor het hoger personeel. De AKZO-top reageert hierop met het beproefde middel: een enquête onder het hoger personeel wijst uit dat niet minder dan 90% de VHP als gesprekspartner aanwijst. Eind 1973 reageert AKZO op een wat merkwaardige wijze. De VHP-AKZO wordt niet alleen erkend, maar wordt ook als *enige* gesprekspartner aange-
wezen.

Uiteraard reageren de Industriebonden alsmede de Unie BLHP furieus op deze dubbele exclusiviteit. In de onderhandelingen voor de cao 1974 weten de bonden een „openbreekclausule” aanvaard te krijgen die in werking kan komen, indien AKZO alleen met de VHP zou gaan onderhandelen over de arbeidsvoorwaarden voor het hoger personeel. Daarmee was de dubbele exclusiviteit van het VHP materieel ontkracht, maar naar mijn mening heeft de wat ambivalente houding van de AKZO-directie de totstandkoming van een aparte H.P.-cao sterk bevorderd. Immers, de dubbele exclusiviteit van de traditionele bonden was eveneens van de baan, de VHP (aangesloten bij de NCHP) is een erkende gesprekspartner. Bovendien hebben de bonden niet gestreefd naar directe integratie van het H.P. in de bestaande 6 AKZO-cao's, maar erkenden de aparte cao als tussenstap.

De NCHP kan hier in haar beleid weer mee uit de voeten. Tot voor kort was dit beleid gericht op een versteviging van de rechtszekerheid van het H.P. door middel van een statuut of rechtspositiereglement. Dit beleid, dat door de meeste H.P.-werknemers werd gesteund, toonde enerzijds de toegenomen onzekerheid van het H.P. t.o.v. de werkgever, maar anderzijds bewijst het dat de NCHP nog weinig inzicht had in de eigen institutionele mogelijkheden. De SER-zetel, maar ook de ontwikkeling bij AKZO heeft laten zien dat de VHP's hun plaats binnen de arbeidsverhoudingen hebben gevonden op een voor de andere bonden acceptabele wijze. Niet voor alle bonden trouwens. Uit eigen onderzoek onder het H.P. van een Rotterdams bedrijf bleek, uit gesprekken met de vervoersbonden, dat de federatie, zo het tot onderhandelingen mocht komen over een cao met een breed werkingsgebied tot aan directieniveau, overleg, waarbij de NCHP en/of Unie BLHP betrokken zou(den) worden, categorisch van de hand zou wijzen. Men is van mening dat deze organisaties niet over voldoende kennis en ervaring beschikken en dat volgens de federatie, op deze wijze een scheiding in het kamp van de werknemers ontstaat. De federatie gaat er derhalve aan voorbij dat in goed marxistische traditie, de ontwikkeling van een zeker klassebewustzijn onder de groep H.P. niet uitsluitend

negatief mag worden beoordeeld. De bonden leggen hier kennelijk meer de nadruk op interne tegenstellingen dan op het feit dat nu ook het H.P. zich lossen begint op te stellen tegenover de werkgever en tegenover „het kapitaal”. Bovendien onderschat men het vermogen van het H.P. om zich in georganiseerd verband kritisch op te stellen tegen uitwassen (privileges) in eigen kring, die overigens veel meer een uitzondering dan regel geworden zijn.

In de AKZO-onderhandelingen die na de erkenning van de diverse bonden (in totaal 5) en nadat in 1975 de eerste inhoudelijke voorstellen werden gedaan verder routinematig verliepen, bleek trouwens het grote belang van het meespelen van de VHP-AKZO. Weliswaar ontbreekt het de VHP inderdaad aan ervaring in onderhandelingstechnieken, aan kennis ontbreekt het hen niet. De VHP-AKZO kan steunen op een achterban die veelal uitstekend geïnformeerd is en die deze kennis ook wenst te benutten. Door een deel van de „technocratie” aan eigen zijde in de onderhandelingen te betrekken kunnen de bonden de informatiekloof met de

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Sociaal-Economisch Beleid van de Erasmus Universiteit Rotterdam

directie sneller en beter overbruggen. Dit is een niet te onderschatten voordeel in situaties waarbij de bonden steeds meer betrokken zullen worden bij reorganisaties e.d.

Het is overigens de vraag of de federatieve bonden deze kennis van zaken wel zo op prijs stellen. Kennis is weliswaar macht, maar kan tot medeplichtigheid leiden. Het ziet er naar uit dat FNV-bonden in de naaste toekomst een eigen beleid wensen te bepalen en uit te voeren. Gezamenlijk vooroverleg met CNV, Unie en NCHP en gezamenlijke acties worden vooralsnog afgewezen. Dit zal de drie „categorale” organisaties in elkaars armen drijven en een splitsing teweeg kunnen brengen in de vakbeweging die het formuleren van duidelijke normen m.b.t. de arbeidsverhoudingen meer in de weg zal staan, dan de conflicten tussen werkgevers en werknemers. De splitsing in de vakbeweging zal het ook voor de overheid minder gemakkelijk maken regulerend en bemiddelend op te treden. De ontwikkelingen bij AKZO geven echter aan dat op meso-niveau de onderhandelingen kunnen leiden tot voor allen bevredigende resultaten.

De inhoud van de AKZO-cao is overigens weinig sensationeel. De cao weerspiegelt de ontwikkelingen op cao-gebied in Nederland. Zo is afgesproken dat alle voor werving buiten AKZO opengestelde vacatures, gemeld worden

aan het GAB. Er is een speciale afwezigheidsregeling voor oudere werknemers. De verplichting tot het doen uitbrengen van een sociaal (jaar)verslag alsmede het vakbondswerk in de bedrijven is geregeld.

Interessant is intussen dat de AKZO-HP-cao een horizontale relatie legt tussen een tiental verschillende concernonderdelen die door 6 andere cao's worden bestreken. Al deze bedrijven zullen zich moeten aanpassen aan een nieuwe gestandaardiseerde functie-indeling, waardoor niet alleen de functies zelf doorzichtiger, maar ook onderling vergelijkbaar worden en derhalve mobiliteitspatronen duidelijker kunnen worden geschetst. De rechtszekerheid zal hierdoor kunnen toenemen. Ook is een heldere functieclassificatie tot aan directieniveau een eerste noodzakelijke voorwaarde voor verdere integratie van de arbeidsvoorwaarden in één cao.

De financiële paragraaf is voorts van belang, omdat deze duidelijk maakt dat de bonden de bestaande salarisverhoudingen en daarmee de inkomensverschillen tussen de werknemers bij AKZO hebben geaccepteerd. Het gaat hier om salarissen tussen f. 2.614 en f. 9.711 per maand. Weliswaar is het topsalaris bij met name ENKA wat verlaagd, voor andere AKZO-bedrijven is het in gelijke mate opgetrokken, zodat van enige vorm van nivellering niet kan worden gesproken. Bovendien is toegestaan dat de werkgever het standaard maximum salaris nog met 15% mag overschrijden. Het niet realiseren van een door de FNV voorgestaan eindloonstelsel betekent dat de werkgever nog een zekere manipulatieluimte heeft binnen de vastgestelde loonsom en dus op de loonsom kan besparen door te verwachten overschrijdingen niet toe te kennen.

Gevolgen van de ontwikkeling naar H.P.-cao's

Belangrijker echter dan de inhoud van de cao zijn de maatschappelijke gevolgen die de ontwikkeling naar H.P.-cao's kunnen hebben. Ook in andere bedrijven, wellicht ook op bedrijfstakniveau zullen collectieve contracten voor hoger personeel worden afgesloten. Bij Hoogovens en Philips zijn hiertoe de onderhandelingen gaande. Bezien vanuit de positie van het Hoger Personeel betekent het, dat verlies aan arbeidsmarktpositie enerzijds, alsmede de erkenning van een vaak zwakke positie in de organisatie anderzijds, de verzelfstandiging van de groep als sociale categorie zal toenemen en dat de organisatiegraad zal stijgen. (De organisatiegraad bij AKZO bijv. is zeer hoog, ca. 75%). Daarmee zullen, al dan niet tegen de zin van de traditionele bonden, de NCHP en de

Unie BLHP (verenigd in een Raad van Overleg) zich verder emanciperen en ingroeien in de institutionele structuur. Van categorale organisaties kan dan ook haast niet meer worden gesproken.

Naar de vakbeweging toe heeft dit een uiterst interessante consequentie. Parkin heeft erop gewezen dat vakbewegingsstrategie en instrumenteel collectivisme veelal een antwoord is op bestaande ongelijkheid. Collectieve onderhandelingen stellen echter de waarden die ten grondslag liggen aan de bestaande beloningsstructuren niet ter discussie, noch vormen zij een bedreiging voor de institutionele structuur. De vakbeweging stabiliseert het moderne kapitalisme door de regels te legitimeren die de allocatie van de bronnen beheersen 2).

Dit is exact wat de AKZO-cao ons leert. Bovendien verklaart het de ambivalentie van de FNV. Enerzijds wordt in collectieve onderhandelingen de bestaande structuur gerespecteerd. Bij gebrek aan normen is de centen/procentenkwestie naar de achtergrond van de vakbondsstrategie verschoven. Anderzijds wordt deze Zwarte Piet doorgespeeld naar de overheid. Zolang bij onvoldoende response vanuit de maatschappij de normen voor een rechtvaardige

inkomensverdeling ontbreken, zal minister Boersma de nota over het inkomensbeleid niet kunnen invullen, maar blijven willekeurige normen een rol spelen. We zijn daarbij weer terug op ons uitgangspunt: het arbeidsvoorwaardenbeleid voor 1978. Voorspelbaar is dat een aantal (niet-breek)punten preludeert op toekomstige wetgeving zoals de invoering van een stelsel van vervroegde uittreding van 63- en 64-jarigen, de regeling van het educatief verlof en een anti-discriminatie-wetgeving. Voorts bestaat volstrekte onduidelijkheid over maatregelen die moeten worden genomen op bedrijfstaks- en ondernemingsniveau om de werkgelegenheid te garanderen (arbeidsplaatsenovereenkomsten) en over de maatregelen ter vermindering van de inkomensongelijkheid. Voor de handhaving van de koopkracht enerzijds en de volledige prijscompensatie anderzijds noemt de FNV verschillende, doch vrij willekeurig gekozen normen (f. 28.500 resp. f. 50.000 per jaar).

Over het tot stand komen van een sociaal akkoord kunnen we ook, gezien de opstelling van de werkgevers, vrij somber zijn. Het zal erop neerkomen dat, al dan niet na enige arbeidsconflic-

ten, de cao's in de bedrijfstakken worden ingevuld en dat niet de centrale bonden, maar de overheid door een uitkering ineens (van f. 240?), door gedeeltelijke toepassing van de inflatiecorrectie en door premieverlaging, voor een zekere inkomensnivellering kan zorgen. Voor ons systeem van arbeidsverhoudingen betekent dit dat er een dringende behoefte is het schimmenspel om de macht op het macroniveau snel te verlaten voor overleg aan de basis, het niveau waar de partijen over de beste actiemogelijkheden beschikken en ook het niveau waarop de cao's worden ingevuld. De beste conflictstrategie is echter gediend met een wat harmonieuzer opstelling *binnen* de vakbeweging. De AKZO-cao kan in dat verband worden gezien als een voorbeeld waarbij de uiteindelijke samenwerking tussen de bonden kan leiden tot regulering („job control” ook over H.P.-functies) en verder tot maatschappelijke normering.

L. Faase

2) F. Parkin, *Class inequality and political order, social stratification in capitalist and communist societies*. Londen, 1971.

ESB

Ingezonden

Woningnood en woningbouw

Indien ik met betrekking tot de auto, een duurzaam consumptiegoed, een zelfde soort betoog zou houden als Drs. P. G. Dekker in *ESB* van 7 september 1977 met betrekking tot de woning, dan zou dit leiden tot de conclusie, dat er in ons land een schreeuwend kwantitatief en kwalitatief tekort aan auto's is. *Kwantitatief*, omdat er nog vele tienduizenden gezinnen zijn, waar dit onmisbaar vervoermiddel ontbreekt, terwijl de nood nog in versterkte mate geldt voor de jongeren in de leeftijd van 18 jaar (minimum-leeftijd voor het verkrijgen van een rijbewijs BE) tot 23 jaar, die in het algemeen een inkomen hebben, dat duidelijk beneden het voor 23-jarigen geldende minimumloon ligt. Om in deze nood te voorzien zijn zeker

een miljoen auto's nodig. *Kwalitatief*, omdat volgens de laatstbekende gegevens van het CBS ongeveer een kwart van de auto's meer dan 6 jaar oud is, terwijl de ervaring heeft geleerd dat het grootste deel van die auto's rond rijdt met ernstige gebreken.

De overheid zou deze nood binnen één jaar kunnen oplossen door:

a. de bijzondere verbruiksbelasting op auto's van 16 of 17,5% van de cataloguswaarde af te schaffen en de auto voor de omzetbelasting onder te brengen in de 4%-tabel i.p.v. de thans geldende heffing van 18%, waardoor de cataloguswaarde inclusief omzetbelasting van auto's met circa 25% daalt;

b. aan personen met een inkomen lager dan het netto minimumloon voor

23-jarigen een subsidie te verlenen van 50% van de (verlaagde cataloguswaarde), uit te keren in 5 gelijke jaarlijkse termijnen, waardoor de kapitaallasten van een auto tot 40% van het huidige peil zullen dalen.

Technisch zijn er geen moeilijkheden te vrezen, omdat overal in de wereld nog grote voorraden auto's op een nieuwe eigenaar staan te wachten.

Het bovenstaande voorbeeld laat zien hoe groot de invloed is op de vraag van een bepaalde prijszetting. Dekkers betoog over de woningnood is onjuist, omdat hij het bestaande, te lage huurpeil als een datum ziet. De huren van goede vooroorlogse woningen liggen globaal thans op een niveau dat 40 à 50%

is van een kostprijshuur op basis van vervangingswaarde, terwijl kopers van dergelijke woningen, indien deze onbewoond zijn, daarvoor in de „schaarstegebieden” prijzen over hebben, die zeker 50% boven kostprijspeil liggen. Zo gezien zou men kunnen stellen, dat de huurders niet meer dan de helft van de woonkosten behoeven te betalen, terwijl eigenaren-bewoners op aanzienlijk hogere woonkosten uitkomen. Een voorbeeld moge dit verduidelijken. In een schaarstegebied als de gemeente Utrecht, waarin praktisch weinig meer te bouwen valt, staan nog honderden vooroorlogse middenstandswoningen met een officiële huur van circa f. 225 per maand of f. 2.700 per jaar. Leeg opgeleverd gaat zo'n woning nu voor f. 200.000 van de hand. Dat betekent voor de eigenaar een huurwaardeforfait (art. 42a Wet Ink.bel. 1964) van f. 1.560. Telt men hierbij de kosten van een uitgebreide onroerend-goedverzekering ad f. 400, vaste lasten van f. 1.500 en een onderhoudsbedrag van f. 1.500 — véél buitenschilderwerk — dan komt men op een totaal van f. 4.960. Rekeninghoudend met de fiscale norm bij verhuur van 15% voor afschrijving wegens veroudering komt men dan op een minimale huur van $100/85 \times f. 4.960 = f. 5.835$ (waarbij het netto rendement t.w. het huurwaardeforfait 1,5% van de investering is!). Financiert de eigenaar de koopsom met een hypotheek van 9% rente waarvan hij de helft op de fiscus kan afwentelen, dan draagt hij zelf altijd nog 4,5% of f. 9.000 + f. 3.400 aan kosten = f. 12.400 per jaar d.i. $4,5 \times$ zoveel als de huurder van een zelfde pand. Voor deze koper geldt dat hij t.z.t. per jaar ten minste f. 10.000 inflatiewinst moet maken om quitte te spelen.

Wat Dekker voor woningnood aanziet is in wezen hoofdzakelijk het resultaat van een slecht distributiesysteem, dat op grote schaal leidt tot verspilling van woonruimte. Indien een huis zoals in het voorbeeld, wordt bewoond door een oude weduwe, dan zal zij het 7 kamers tellende huis bij een huur van f. 225 per maand niet opgeven om in een flat van f. 250 per maand te gaan wonen. Zij zal dat echter wel doen als zij voor haar grote huis f. 500 of f. 600 per maand zou moeten betalen of zij zou haar grote huis gaan delen met een lotgenote of

één of twee kamers verhuren aan studenten die nu geen onderdak kunnen vinden.

Ik ben het met Dekker eens, dat het redelijk zou zijn als de bevolking zou eisen dat het woningtekort binnen vijf jaar opgeheven is. Dat kan echter ook zonder dat er meer woningen worden gebouwd dan thans het geval is, mits men in die periode zorgt voor een aanpassing van het huurpeil dat in de laatste tien jaar aanzienlijk is achtergebleven bij de stijging van het peil van de grond- en bouwkosten. Ook financieel is dat haalbaar. De weduwe van het voorbeeld kan volstaan met een verhoging van f. 25 per maand voor de hogere huur van een flat, terwijl er heus wel 5 studenten bereid zijn om samen f. 600 te betalen voor de 7-kamerwoning. Voor de gezinnen ligt de zaak iets anders. Een deel van de hogere huur kan worden gecompenseerd door vermindering van de loon- en inkomstenbelasting, waarvoor de middelen beschikbaar komen uit de hogere huurinkomsten van de woningen die voor een groot deel direct of indirect in handen zijn van de overheid en uit de belastingen die over de verhoogde huren moeten worden betaald voor zover de woningen niet in handen zijn van de overheid en aan particulieren of beleggingsinstellingen e.d. toebehoren. De pensioenfondsen kunnen de verhoogde huren gebruiken voor toelagen op de pensioenen.

Als de huren omhoog gaan, kan ook het huurwaardeforfait voor de eigen woning omhoog. Dit zal er op den duur toe leiden, dat het verschil in waarde tussen een bewoond huis en een vrij te aanvaarden huis verdwijnt. De politieke wil in deze richting lijkt echter nog niet aanwezig. Het gevolg is, helaas, dat wij zullen moeten gedogen, dat er woningnood en woningdistributie blijft tot zeker na het jaar 2000 wanneer de bevolking gaat teruglopen tot een beduidend lager getal dan thans.

C. P. A. Bakker

Naschrift

De heer Bakker ziet kennelijk een onbelemmerd prijsmechanisme als het geneesmiddel voor de woningnood. Aan-

gezien de woningmarkt een voorraadmarkt is roept een dergelijke oplossing de nodige vraagtekens op. Stellig kan een drastische algemene huurverhoging de wachtlijsten bij de huisvestingsbureaus doen verkorten. De totale hoeveelheid woningen wordt er echter gedurende vele jaren niet wezenlijk door beïnvloed. Ook van het extra ruimteaanbod door verhuizingen van oude weduves en dergelijke dient men geen overdreven verwachtingen te hebben. Huurharmonisatie is aantrekkelijk voor verhuurders van oude woningen, maar vergroot het totale aanbod van oude woningen uiteraard niet.

Het op één lijn stellen van auto's en woningen in beleidsbeschouwingen is typerend voor wie het prijsmechanisme als panacee ziet. Wie zelfs maar een eerste poging doet onze werkelijke behoeften te beschouwen zal de behoefte aan goede huisvesting in een andere categorie plaatsen. Aan een beschouwing van de kringloopeffecten van de vermindering van de woningbouw komt de heer Bakker uiteraard niet toe, omdat dat al helemaal niet bij zijn uitgangspunt past. De andere aspecten van mijn artikel vallen eveneens buiten de horizon van zijn betoog. Van een zo partiële benadering van het huisvestingsprobleem valt dan ook niet meer te verwachten.

P. G. Dekker

ESB

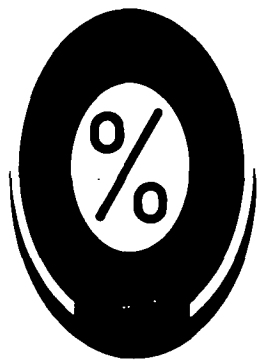
Mededeling

NIMA Lustrum Congres

Op 2 november a.s. gedenkt het Nederlands Instituut voor Marketing (NIMA) zijn tweede lustrum met een congres over „de brugfunctie van marketing”. Tevens wordt de NIMA Marketing Prijs uitgereikt.

Plaats: Hilton Weena 10, Rotterdam. Aanvang: ledenvergadering 9.00 uur; lustrumcongres 10.15 uur. Deelnamkosten: NIMA-leden f. 85; niet-leden f. 190. Inlichtingen en aanmelding: NIMA-secretariaat, Van Alkemadelaan 700, Den Haag, tel.: (070) 26 43 41.

**Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen,
dan kunt u ESB onmogelijk missen.**

De efficiency van marketingbeslissingen

PROF. DR. A. BOSMAN

1. Inleiding

In de drie voorgaande artikelen is uitvoerig aandacht besteed aan de problematiek van de marketing mix 1). Meer algemeen geformuleerd komt die problematiek neer op het oplossen van twee samenhangende deelproblemen, nl.:

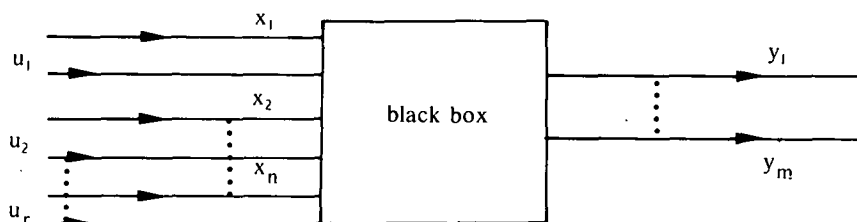
- a. het simultaan beschouwen van de z.g. efficiency- en effectiviteitsproblematiek;
- b. het vinden van een samenhang — systeem — bij het specificeren en het oplossen van z.g. globale en detailbeslissingen.

Een van de belangrijkste samenhangen tussen deze twee deelproblemen wordt gevormd door de door ons verdedigde hypothese dat het voor de bepaling van efficiency en effectiviteit noodzakelijk is dat er een onderscheid wordt gemaakt naar niveaus van beslissen en de daarbij behorende niveaus van doelstellingen 2). Dat de problematiek rond de samenhang van deze twee deelproblemen wordt aangeduid met de omschrijving bepaling van de marketing mix valt te betreuren. Zoals wij het probleem hebben geformuleerd is het duidelijk dat dit optreedt bij elke beslissing die in een organisatie wordt genomen. Dat dit als zodanig niet is of wordt erkend, is waarschijnlijk een gevolg van het feit dat het probleem van de effectiviteitsbepaling bij het merendeel van de beslissingen in een organisatie gelijk wordt gesteld aan dat van de beslissingen in een organisatie wordt gesteld aan dat van de efficiency-bepaling of geheel wordt verwaarloosd.

We zullen in dit artikel de eerste van de twee genoemde deelproblemen beschouwen. In de volgende paragraaf zullen we aantonen dat de gebruikelijke, ook in het voorgaande artikel beschreven, aanpak van dit probleem een oplossing levert die slechts onder zeer stringente vooronderstellingen als juist kan worden geaccepteerd.

Bij de start van deze serie hebben wij opgemerkt dat er bij de behandeling van de inhoud van het vak bedrijfseconomie kan worden gekozen uit een aantal mo-

Figuur 1

gelijkheden. Eén daarvan is die te beginnen met de methodologie en de in het betrokken vakgebied gebruikte methoden 3). Wij hebben destijds voor een andere mogelijkheid gekozen. In dit artikel zullen we aan de methoden enige aandacht besteden. We zullen daarbij in de volgende paragraaf de econometrische methode en in paragraaf drie die van de simulatie bespreken.

2. De econometrische benadering

De econometrie behoort tot de klasse van de systeemidentificatie of „metrie“-methoden. Het paradigma dat achter het gebruik van deze methoden schuil gaat, is dat van de algemene of mathematische systeemtheorie, nl. de „black box“, zie figuur 1. De black box, of zoals dit begrip door Hanken en Reuver wordt genoemd de *stysteemcel*, wordt gebruikt voor het ontwikkelen van technieken waarmee de onderzoeker in staat is een abstract systeem te definiëren als: „een complex van relaties tussen variabelen en parameters“ 4). Een dergelijk abstract systeem wordt beschouwd als een symbolisch model van de werkelijkheid.

De systeemtheorie onderscheidt verschillende soorten variabelen. De bekendste zijn:

- exogene, ingangs- of omgevingsvariabelen, x_i , ($i = 1, \dots, n$). Dit zijn variabelen die de invloed van de omgeving op het systeem weergeven, terwijl de onderzoeker op de waarde die die variabele kan aannemen geen invloed kan uitoefenen;
- exogene, regel-, beslissings- of instrumentele variabelen, u_k ($k = 1, 2, \dots, r$), zijn variabelen waarvan de waarde, veelal binnen bepaalde grenzen, door

- de beslisser kan worden vastgesteld.
- endogene, uitvoer- of uitkomstvariabelen, y_j , ($j = 1, 2, \dots, m$), zijn variabelen waarvan de waarde wordt bepaald door de exogene, toestands- en hulpvariabelen die in de systeemspecificatie zijn onderscheiden 5).

Gegeven de verschillende soorten variabelen moet de vorm en de inhoud van de relaties worden bepaald. Volgens Hanken en Reuver verloopt dat proces in drie fasen 6).

- a. *De modelidentificatie*, d.w.z. de keuze van het soort model, in het bijzonder wat betreft de vorm van de relaties, wordt in deze fase verricht.
- b. Het *identificatie-onderzoek*, waarbij wordt nagegaan of de parameters van de variabelen in het in fase a gekozen model kunnen worden berekend. Dit is het identificatieprobleem uit de econometrie.
- c. *De parameteridentificatie*, een fase waarin wordt vastgesteld of gegeven

1) P.S.H. Leeftang, De marketing mix (I), (II) en (III), *ESB*, resp. 9 februari, 6/13 april en 8 juni 1977.

2) Zie de eerste twee in voetnoot 1 genoemde artikelen.

3) A. Bosman, Inleiding (I), *ESB*, 17 januari 1973. Wij hebben deze benadering wel toegepast in, A. Bosman, *Een meta-theorie over het gedrag van organisaties*, Leiden, H.E. Stenfert Kroese BV, 1977.

4) A.F.G. Hanken en H.A. Reuver: *Inleiding tot de systeemleer*, Leiden, H. E. Stenfert Kroese BV, 1973, blz. 27.

5) Wij laten in dit artikel de specificatie van de toestands- en hulpvariabelen verder buiten beschouwing.

6) A.F.G. Hanken en H.A. Reuver, t.a.p., hfst. 4.

het datamateriaal en de modelkeuze betrouwbare schattingen van de parameters mogelijk zijn.

We zullen in dit artikel vooral aandacht besteden aan het probleem van de modelidentificatie 7). Terecht merkt Bibby op: „The first important question to ask is which explanatory (x) and dependent (y) variables are causally related. Note that these causal relationships are assumed and not deduced” 8). In econometrische modellen wordt de problematiek van de efficiency van de aanwending van de produktiemiddelen veelal gespecificeerd m.b.v. een kostenfunctie. Voor de verantwoording van de causaliteit van die relatie wordt een beroep gedaan op de economische theorie. Voor zover het de marketing mix problematiek betreft wordt dan het Dorfman-Steiner theorema of een variant daarvan ten tonele gevoerd 9). In het Dorfman-Steiner theorema wordt uitgegaan van een kostenfunctie van de vorm:

$$K = v(q, a)q + R + D + F \quad (1)$$

waarin:

K = de totale kosten;

v = de variabele kosten per eenheid produkt, die een functie zijn van

q = de afzetnelheid;

a = het assortiment;

R = de reclamekosten;

D = de distributiekosten;

F = de vaste kosten.

R en D worden in (1) als vaste kosten beschouwd.

Met behulp van een opbrengstfunctie en (1) kan een winstfunctie worden gespecificeerd die wordt geoptimaliseerd door de partiële afgeleiden van de instrumentele variabelen gelijk aan nul te stellen 10). Wij bestrijden dat (1) een causaal verband aangeeft voor zover het de beslissingen over de bepalingen van de aanwendingssnelheden van produktiefactoren betreft. Het in de economie veronderstelde causale verband in (1) berust op deductie, uitgaande van de vooronderstelling dat de beslisser alle mogelijke combinaties van aanwendingssnelheden van de produktiefactoren, d.w.z. het z.g. nest van isoquanten kent en daarmee de produktiefunctie en de daarbij behorende kostenfunctie kan vaststellen 11). Het betreft in dit geval een z.g. normatief model van het proces van beslissen. Een model waarbij bij de constructie niet de beschrijving van de werkelijkheid centraal heeft gestaan, maar de vraag hoe een beslisser, indien wordt voldaan aan bepaalde vooronderstellingen, zou moeten handelen. Juist omdat niet aan die vooronderstellingen wordt voldaan, maakt het proces van beslissen in de praktijk van andere regels gebruik dan die, welke uit het normatieve model voortvloeien.

Het construeren van modellen betekent abstraheren. Men kan derhalve nooit eisen dat een model de werkelijk-

heid exact weergeeft 12). Elk model is een benadering van die werkelijkheid. Men kan dan ook de vraag stellen of (1) toch niet kan worden gebruikt als een benadering van die werkelijkheid. Voor zover het het proces van beslissen over de bepaling van de aanwendingssnelheid van produktiefactoren betreft, menen wij die vraag ontkennend te moeten beantwoorden. In de praktijk is de beslissing over de aanwending van produktiefactoren dikwijls een z.g. lokale beslissing, waarbij met factoren als prijs, afstemming met alle andere aanwendings- en produktiesnelheden, dikwijls maar in zeer beperkte mate rekening wordt gehouden. De kosten zijn een uitvloeisel van die beslissingen. Kostenfuncties kunnen op verschillende manieren, gebruik makend van de econometrische benadering, worden geschat. Van al die relaties kan een bepaalde mate van causaliteit worden aangenomen 13). Afhankelijk van de aard van die causaliteit kan die functie, indien de vorm en de parameters zijn geschat, informatie verschaffen. Ze verschaffen echter geen informatie voor het nemen van beslissingen over de aanwendingssnelheid van produktiefactoren. De alternatieven waaruit bij die

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Bedrijfsconomie van de Rijksuniversiteit Groningen.

beslissing moet worden gekozen, moeten langs een andere weg worden gegeneerd.

In het algemeen kan worden gesteld dat de econometrische benadering niet uitmunt in het specificeren van alternatieven, waaruit kan c.q. moet worden gekozen. Voor een belangrijk deel is dit een gevolg van het feit dat de methode gebonden is aan:

- a. een beschrijving van de bestaande toestand, d.w.z. de vorm van de relaties en de waarden van de parameters worden bepaald door data uit het verleden. Zijn bepaalde alternatieven in het verleden niet gekozen, of maar in beperkte mate gebruikt, dan kan de effectiviteit noch de efficiency ervan worden bepaald;
- b. data die de gevolgen van een beslissing beschrijven en niet de beslissing zelf. Immers de data die worden gebruikt zijn veelal ontstaan als een gevolg van de beslissing waarvan men de effectiviteit tracht te schatten. Aangezien de uitvoering van een beslissing tijd vraagt en tijdens die uitvoering veelal bepaalde omstandigheden zich kunnen wijzigen is het zeer de vraag of de waarnemingen tijdens en na de uitvoering veel zeggen over de effectiviteit van de beslissing;
- c. de wijze van specificatie, nl. de black box. Door deze wijze van specificatie wordt er een bepaald verband verondersteld tussen variabelen. Dit verband levert alternatieven, in die zin

dat men, gegeven de waarde der parameters, de waarde van bepaalde instrumentele variabelen kan veranderen. Het effect daarvan op de endogene variabele kan dan worden vastgesteld. Indien men beschikt over een waardefunctie kan men het beste alternatief berekenen. De keuze van de alternatieven wordt beperkt door het waardebereik dat instrumentele variabelen in het verleden hebben aangenomen.

In de voorgaande artikelen is er reeds enkele malen op gewezen dat het proces van plannen verschillende fasen omvat, waarvan de eerste de z.g. probleemspecificatiefase is 14). Deze fase bestaat uit het definiëren van de alternatieven waaruit kan c.q. moet worden gekozen. Zoals gesteld leent de econometrische methode zich niet voor het definiëren van alternatieven. Dat betekent niet dat die methode in de probleemspecificatiefase van de planning niet kan worden gebruikt. Gebruik is mogelijk als het gaat om het schatten van de effectiviteit van bepaalde marktinstrumenten, of andere instrumentele variabelen. In het algemeen gaat het dan om de vraag wat het effect van bepaalde maatregelen is op de omgeving. De reacties van de omgeving worden dan gemeten m.b.v. endogene variabelen als af- en omzet, marktaan-

7) Voor een uitvoerige uiteenzetting over dit onderwerp wordt men verwezen naar A. Bosman, *Een meta-theorie over het gedrag van organisaties*, t.a.p., in het bijzonder de hoofdstukken 3, 5, 6 en 9.

8) J. Bibby, The general linear model — a cautionary tale, in: C.A.O. Muirheartaighen C. Payne (eds.) *The analysis of survey data*, Vol. 2, *Model fitting*, Londen, John Wiley and Sons, 1977, cursivering in het citaat is van schrijver dezes.

9) Zie voor een bespreking van het Dorfman-Steiner theorema, A. Bosman en J.C. Reuyl, (red.), *Moderne marketing*, Leiden, H. E. Stenfert Kroese BV, 1975, hfst. 8.

10) Zie ook P. S. H. Leeftang, *De marketing mix* (III), t.a.p. par. 2.

11) In de discussie tussen bedrijfs economen en algemene economen over de zin en de onzin van de kostprijsberekening is, naar onze mening, het centrale punt de vooronderstelling die men maakt t.a.v. de bepaling van de aanwendingssnelheden van de produktiefactoren. In tegenstelling tot de algemene economie gaat de bedrijfs economie uit van vooronderstellingen die het onmogelijk maken een kostenfunctie, zoals de algemene economie hanteert, te construeren. Indien we dit verschil als uitgangspunt voor de discussie nemen, blijkt een integratie van beide standpunten mogelijk, zie A. Bosman, Voorwaarden voor het gebruik van de kostprijs voor het nemen van beslissingen, in: B.J. Klein Wassink en H.J. Kuhlmeijer (red.) *Handboek voor commerciële beleidsvraagstukken*, Kluwer, Deventer, 1969, hfst. 5.

12) Zowel over de definitie van het begrip exact als over dat van de werkelijkheid bestaat een uitgebreide discussie, zie A. Bosman, *Een meta-theorie over het gedrag van organisaties*, t.a.p. hfst. 3.

13) Zie A. Bosman, *Een meta-theorie over het gedrag van organisaties*, t.a.p., hfst. 8.

14) Zie P.S.H. Leeftang, *De marketing mix* (II), t.a.p., par. 2 en de daar genoemde literatuur.

deel enz. 15). Voor zover het de efficiëncykant van de marketing mix problematiek betreft kan de planning worden gebruikt om m.b.v. de geschatte parameters voor de effectiviteit te komen tot de toewijzing van budgetten. De meest voor de hand liggende techniek om dan te gebruiken is de lineaire programmering, waarbij de som van de budgetten en de minima voor elk instrument als beperkingen kunnen worden opgenomen 16). Daarmee sluit men bij de specificatie van de planning aan, omdat de techniek van de lineaire programmering één van de meest efficiënte procedures kent voor het genereren en afwegen van alternatieven. Voor zover het het efficiëncyvraagstuk betreft is de geschetste oplossing alleen bruikbaar, indien men zich realiseert dat de effectiviteitsparameters het gemiddelde effect over een relatief lange periode weergeven, waarbij ervan wordt uitgegaan dat de samenhang tussen globale en lokale detailbeslissingen dezelfde blijft. Aangezien in de detail- c.q. lokale beslissingen de aanwendingsnelheden van de produktiefactoren worden vastgelegd, mag men er van uitgaan dat aan deze vooronderstelling dikwijls niet wordt voldaan 17). Het is daarom een bittere noodzaak de betrouwbaarheid van de parameters en de relaties tussen globale en detailbeslissingen regelmatig te controleren, wil men geen onjuiste globale en detailbeslissingen nemen. Op de wijze waarop dit zou kunnen gebeuren, gaan we in het volgende artikel in.

3. De simulatie

Over de vraag of simulatie als een zelfstandige methode van onderzoek kan worden beschouwd, kan men twisten. In tegenstelling tot Wagner, die simulatie omschrijft als een hulpmiddel „when all else fails”, zijn wij van mening dat simulatie als een afzonderlijke methode van onderzoek kan en moet worden beschouwd 18). De verschillen tussen de econometrische benadering en die van de simulatie zijn ook van dien aard dat deze stellingname gemakkelijk kan worden verdedigd. We zullen dat doen voor zover het de keuze van het paradigma betreft. De econometrie gaat uit van de „black box”, de simulatie wil veelal, juist in lijnrechte tegenstelling met de econometrie, de „black box” openen en de inhoud ervan beschrijven en onderzoeken. Dat verschil in paradigma bewerkstelligt grote verschillen in de wijze waarop het identificatie-onderzoek wordt uitgevoerd en de parameters worden geschat. Op deze verschillen gaan we in dit artikel niet verder in 19).

Het onderscheid in de probleemspecificatie kan het beste worden toegelicht aan de hand van een voorbeeld. We hebben gekozen voor een voorbeeld betreffende de voorraadregulering, omdat we een toepassing van simulatie van

informele en formele voorraadregels in deze serie artikelen reeds hebben besproken 20). De econometrische benadering zal waarschijnlijk beginnen met het zoeken naar een verband tussen de grootte van de voorraad of voorraden als endogene variabele en één of meer variabelen die als exogene variabelen kunnen functioneren. Als zodanig komen, gezien vanuit een bedrijfseconomisch gezichtspunt, één of meer van de volgende variabelen in aanmerking:

1. omzet, of omzet per produktgroep;
2. assortimentspecificatie, bijv. spreiding van de omzet over artikelen;
3. de grootte van de voorraad één of meer perioden vertraagd;
4. de gewenste omzet in een volgende periode of perioden;
5. een eventuele geschatte waarde van de z.g. normale voorraad;
6. kostenverhoudingen die de hoogte van de voorraad mede beïnvloeden. Men kan hierbij denken aan de verhouding bestelkosten en voorraadkosten, maar ook aan die van de voorraadkosten t.o.v. de z.g. kosten van neenverkopen, of de verhouding instelkosten t.o.v. de voorraadkosten.

In het geval het gaat om een fabricageproces waarbij een groot deel van de grondstoffen en de halfabrikaten wordt gebruikt om verschillende groepen van eindprodukten te maken, kan een stelsel van simultane vergelijkingen worden gespecificeerd gesplitst naar grondstoffen, halfabrikaten en eindprodukten. Indien de voorraden worden onderverdeeld naar groepen van eindprodukten, is het de vraag of het zin heeft een stelsel van simultane vergelijkingen te definiëren. In dit laatste geval kan elke vergelijking waarschijnlijk efficiënter afzonderlijk worden geschat.

De belangrijkste verschillpunten tussen de econometrische benadering en de simulatie zijn de volgende 21).

1. Door de geaggregeerde benadering van de econometrische methode is het, vooral als het onderzoek wordt uitgevoerd op het niveau van de detailbeslissingen, zeer de vraag of de juiste instrumentele variabelen worden gekozen. Van de zes exogene variabelen die we hebben genoemd voor de specificatie voor de voorraadvergelijking(en), kan alleen aan die onder de punten 2 en 6 een betekenis als instrumentele variabelen worden toegekend. De onder punt 5 genoemde variabele heeft geen betekenis, omdat de centrale vraag juist die is naar de grootte van de normale voorraad. Nu kan men in sommige gevallen de endogene variabele die men wenst te bepalen als instrumentele variabelen meenemen. In dat geval bevindt men zich echter reeds op het raakvlak van econometrie en simulatie. Een raakvlak dat wat de verdere uitbouw vanuit de econometrie betreft, duidelijk wordt afgegrensd door de

noodzaak te kunnen beschikken over waarnemingen. Voor zover het de normale voorraad als instrumentele variabele betreft zou dat betekenen dat in de betrokken organisatie de normale — veelal in de vorm van gewenste — voorraad een rol zou moeten spelen bij het vaststellen van de bestelhoeveelheden c.q. seriegroottes. Zelfs al is dit het geval dan is het nog de vraag of door de aggregatie dit verband niet wordt weggewerkt of vertekend. Dit kan eenvoudig gebeuren als een aantal effecten elkaar opheffen. Men zou dan op geaggregeerd niveau constateren dat er geen verband bestaat, terwijl een dergelijk verband op detailniveau wel aanwezig blijkt te zijn. Men denke in dit verband bijv. aan het effect van verschillende verhoudingen tussen voorraad- en bestelkosten, om één voorbeeld te noemen. Nu kan men uiteraard stellen dat juist gezien vanuit een oogpunt van coördinatie, de eventuele verbanden die er op een geaggregeerd niveau bestaan, van grote betekenis zijn. Dat laatste willen we niet bestrijden. Uit een oogpunt van onderzoek is het echter vooral van belang hoe we die relaties t.b.v. de coördinatieproblematiek definiëren. Wij opteren voor het definiëren vanuit de problematiek van de detailbeslissingen, waarbij de „black box” wordt gevuld in die zin dat de regels die bij het beslissen worden gehanteerd, worden beschreven en geanalyseerd. Deze aanpak heeft het voordeel dat, gegeven de beschrijving, alternatieve regels kunnen

15) Deze modellen worden wel aangeduid met de term „corporate models”, zie A. Bosman en B.V.H. van de Kieft, *Corporate models: Modellen van een organisatie, Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 1977.

16) Een voorbeeld daarvan vindt men in *Moderne marketing*, t.a.p., hfst. IX.

17) Zie voor een beschrijving van de samenhang tussen die beslissingen, voor zover het het marktinstrument reclame betreft: J.C. Reuyl, *Reclame: gezien vanuit een geïntegreerd beslissingsproces*, *ESB*, 12 januari 1977.

18) H.M. Wagner, *Principles of operations research with application to managerial decisions*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1969, blz. 890.

19) Zie A. Bosman, *Een meta-theorie over het gedrag van organisaties*, t.a.p., hfst. 7.

20) Zie de artikelen in *ESB*, 10 oktober 1973, 12 december 1973, 30 januari 1974, 13 maart 1974.

21) De verschillen tussen de vele toepassingen van simulatie zijn veel groter dan die tussen verschillende toepassingen van de econometrische methode. Dit feit is o.a. een gevolg van een verschil in „leeftijd” van beide onderzoeksmethoden, maar het is vooral ook een gevolg van het verschil in startpunt. Juist het feit dat men bij simulatie de inhoud van de „black box” wil beschrijven, biedt de mogelijkheid bij de probleemspecificatie te kiezen uit een veelheid van mogelijkheden. Voor een overzicht van verschillende toepassingen van simulatie wordt men verwezen naar H. Guetzkow, Ph. Kotler en R.L. Schultz (eds.), *Simulation in social and administrative science*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1972.

worden gedefinieerd en onderzocht. Vergelijking op detail- en geaggregeerd niveau van de verschillende regels is dan uitvoerbaar. Bij de vergelijking op geaggregeerd niveau kan uiteraard van de econometrische methode gebruik worden gemaakt. Ter voorkoming van misverstanden wijzen wij er uitdrukkelijk op dat we de econometrische methode en die van de simulatie niet als elkaar uitsluitende, maar als elkaar aanvullende methoden beschouwen.

2. Een ander voordeel van de aanpak m.b.v. simulatie van beslissingsregels is dat de problematiek van het verkrijgen van de juiste data langs een andere en, naar onze mening, meer efficiënte weg kan worden opgelost. Daarvoor zijn ten minste drie redenen.

a. Data kunnen m.b.v. simulatie worden gegenereerd i.p.v. dat men op de administratie van de organisatie voor het verkrijgen van data is aangewe-

zen. Voorts biedt simulatie de mogelijkheid zoveel data te genereren dat aan de eisen die de econometrie t.a.v. de grootte van de steekproef stelt, kan worden voldaan.

- b. De data die men gebruikt beschrijven de beslissing zelf, en niet alleen de gevolgen van de beslissing, zie paragraaf 2.
- c. Het effect van de instrumentele variabelen kan op detailniveau worden onderzocht, zonder dat het daarvoor noodzakelijk is alle details in de beschouwing te betrekken (22).

De twee laatste van de drie in paragraaf 2 genoemde fasen van het onderzoek m.b.v. de econometrie krijgen bij de simulatie een andere dimensie. In het algemeen kan men stellen dat ze veel minder stringente beperkingen aan het onderzoek opleggen.

3. De winst verkregen door de grotere

mate van vrijheid bij de specificatie van de probleemstelling en het verkrijgen van data moet, zoals doorgaans gebruikelijk is, ergens anders worden „betaald”. De rekening wordt gepresenteerd bij de validatie. Het valideren van simulatiemodellen roept problemen van wetenschapsfilosofische en methodologische aard op die nog maar zeer gedeeltelijk zijn opgelost.

A. Bosman

22) Ook op detailniveau kunnen we met een steekproef van waarnemingen uitspraken doen over de werkelijkheid. In de in voetnoot 20 genoemde artikelen hebben we dit gedaan door een representatief artikel te definiëren voor twee klassen van produkten, nl. de klasse van de z.g. snel en langzaam „lopende” artikelen.

Boeken nieuws

Alfred Sauvy: *Het einde van de rijkdom*. Het Spectrum, Utrecht, 1976, 211 blz., f. 24,50.

Alfred Sauvy is voormalig directeur van het Franse bureau voor statistiek, die in dit boekje zijn gedachten laat gaan over de aard en de oorzaken van de huidige economische (en naar zijn mening tevens culturele) malaise. De centrale teneur is dat Europa oud en decadent is geworden, dat wij de wil en de moed verloren hebben om de werkelijkheid onder ogen te zien en dat, als daar geen verandering in komt, het slecht met ons zal aflopen.

Het is een provocerend boekje. Sauvy put uit zijn rijke ervaring in het Franse openbare leven en stelt allerlei dogma's, heilige huisjes en andere conventionele wijsheden aan de kaak door er op behendige wijze het kleed onder vandaan te trekken. Zijn ideeën over bevolking en werkgelegenheid verdienen zeker aandacht: ieder extra mens is niet alleen een extra mond om te voeden, maar vooral een extra paar handen om te werken. Hij wijst alle negatieve benaderingen, zoals geboortebeperving en (gedwongen) vervroegde pensionering beslist van de hand als typerend voor de heersende moedeloosheid; zij maken de mens ondergeschikt aan zijn omstandigheden en kunnen de kwaal alleen maar verergeren. Het is het aloude conflict tussen het optimisme van Say

en het pessimisme van Malthus, en misschien zouden economen zich meer moeten concentreren op die elementen in het economisch proces die de werking van de wet van Say belemmeren.

De situatie in de rijke landen (de rol van Noord-Amerika blijft een beetje in het duister) wordt door Sauvy tegenover die in de derde wereld gesteld, waar de bevolking zich verjongt en men ondanks alle pogingen onze ideeën op te dringen, zijn eigen gang gaat. Hij constateert dat het heersende pessimisme over de ontwikkeling aldaar sterk wordt overtrokken. De schuldenlast neemt niet toe, maar af, dank zij de inflatie die Sauvy als het symptoom bij uitstek van de westerse verworping lijkt te beschouwen. Het internationale grondstoffenprobleem brengt hem tot de uitspraak dat niet de arme, maar de rijke landen zich in feite in een situatie van „proletarische afhankelijkheid” bevinden (wat dan toch ook voor iedere ondernemer zou moeten gelden).

Toch krijgt de lezer niet de indruk verrijkt te worden door nieuw praktisch inzicht. Sauvy schudt herhaaldelijk het wijze hoofd over de domheid van allerlei opvattingen en specialismen (zoals de futurologie — waarbij aangetekend mo-

ge worden dat hij mij juist op dit punt even aan Fred Polak deed denken), evenwel zonder er voldoende blijk van te geven over het inzicht ter zake te beschikken dat zijn visie zou rechtvaardigen. Hij spreekt van „de ziekte van Keynes”; dat men door de drukpers te hanteren iets nuttigs teweeg zou kunnen brengen is absurd, zoals „zelfs een boer begrijpt”. Het gaat immers om goederen, niet om geld; de overheid zou haar begroting in goederen moeten opzetten. Dat planning (eventueel in natura) door velen wordt gepropageerd, maar politiek niet haalbaar is, resp. dat de resultaten van in feite uitgevoerde planning niet steeds even geweldig zijn, lijkt hem te ontgaan. Ook spreekt hij zich zelf tegen door Keynes tevens verantwoordelijk te stellen voor de uit de hand gelopen economische groei en de daaraan verbonden problemen van milieu en schaarste. Dat niet altijd de meest nuttige zaken geproduceerd werden en niet altijd op de meest efficiënte wijze, kan echter moeilijk Keynes in de schoenen worden geschoven. Nauwelijks iemand zal ontkennen (zij het ook om verschillende redenen) dat keynesiaanse politiek er een bij-gebrek-aan-beter is, en dat de gemiddelde agrariër geen sjoego heeft van anticyclisch begrotingsbeleid is niet iets om zwaar aan te tillen.

Opvallend is ook dat, wanneer Sauvy de inflatie aan de kaak stelt, hij meer begaan blijkt met het lot van de spaarders dan met dat van loontrekkers. Het is natuurlijk tragisch dat kapitaal in waarde daalt, maar dat geldt ook voor de meeste andere bezittingen; zo niet dan is er meestal sprake van een speculatie. De essentie van het inflatieprobleem is dat het de koopkracht van inkomen aantast. Kapitaal is geen inkomen, en in tegenstelling tot wat

Sauvy voorreken kan rente — het inkomen uit kapitaal — nooit negatief worden. Het zorgen voor de oude dag — het traditionele argument — wordt tegenwoordig in de meeste landen toch al niet meer aan particulieren overgelaten. En de beste manier om daling van reëel inkomen te voorkomen is nog altijd de Keynesiaanse politiek.

Hierover kan men natuurlijk van mening verschillen, maar een ernstiger tekortkoming van Sauvy's betoog is dat hij een aaneenschakeling geeft van min of meer op zich zelf staande observaties, waarvan men aanvankelijk denkt dat het slechts „appetizers” zijn die later op een of andere manier op hun plaats in het geheel zullen vallen. Dit blijkt echter nauwelijks het geval te zijn. Sauvy biedt geen duidelijke uitgangspunten, geen probleemstelling en geen analyse. Met zijn conclusies kan men vaak niet veel meer kanten op dan met die van hen die nog niet zo lang geleden riepen dat eerst „het systeem” omver moest. Zelfs zijn vergrijzingstheorie (de kern van zijn betoog), hoewel deze nuttig inzicht biedt in de gevolgen van veranderingen in geboorte- en sterftecijfers voor de leeftijdsopbouw in de tijd, komt niet goed uit de verf. Hij stelt zowel dat de vergrijzing de oorzaak is van de morele vervlakking, als dat de onverschilligheid jegens de geringe bevolkingsgroei de „proef op de som” van de vergrijzing vormt. De door hem voorspelde situatie, waarin de gemeenschap bezwijkt onder de last van

de talrijke bejaarden, wordt niet door cijfers ondersteund en is evenmin consistent met de gehekelde vervroegde pensionering wegens onvoldoende werkgelegenheid. Decadentie kan niet worden aangetoond door op de alledaagse ongerijmdheden van de maatschappij te wijzen en de relatie met afnemende groei van de bevolking of van de economie is stellig niet zo simpel als Sauvy suggereert.

Ten slotte vertoont het boek een aantal slordigheden die slechts ten dele aan de vertaling kunnen worden toegeschreven. Sauvy vermeldt de resultaten van een enquête waarbij 75% van hen die hun mening gaven, *niet* vonden dat er teveel buitenlanders in hun wijk woonden. Hij verbindt daaraan een optimistische conclusie die nauwelijks gerechtvaardigd lijkt, gezien de implicatie van racistische of chauvinistische gevoelens bij een kwart van de respondenten. Bij de grafiek op blz. 26 van groeipercentages voor BNP per hoofd en bevolking wordt niet vermeld wat op welke as is afgezet, terwijl in de tekst in dit verband van BNP zonder meer wordt gesproken. De vertaler spreekt van „levenspeil” in plaats van levensstandaard. Af en toe probeert hij een element van het toch wel typisch Franse geheel wat vertrouwelijker te maken, bijvoorbeeld door De Nederlandsche Bank ten tonele te voeren; elders heeft hij het echter over de „Organisation Mondiale de la Santé”.

E. Lof

Y. Langaskens: Introduction à l'économétrie, Librairie Droz, Genève, 1975, 470 blz. **D. Neeleman: Multicollinearity in linear economic models**. University Press, Tilburg, 1973, 103 blz., f. 45.

Yvan Langaskens heeft een handig tekstboek geschreven dat het mogelijk maakt voor driekwart wegwijs te worden in de econometrie. Het zit verder vol gezond verstand (al aanwezig bij Valavanis, in zijn niet gelezen, en volgens ons onvolprezen posthume werk van 1959), en geeft een praktische kijk op de zaken door veelvuldig rekenvoorbeelden in te schakelen en een heel hoofdstuk computerprogramma's weg te geven. Geheel in overeenstemming met het citaat voor hoofdstuk IV: „Les économètres ont de grandes prétentions et de petits modèles”!

De hoofdstukken I tot en met IX behandelen de „klassieke basis”: het lineaire model (met fouten in de variabelen, autocorrelatie van de stochasten, heteroscedasticiteit); er wordt aandacht besteed aan specificatiefouten, autorecursieve modellen, verdeelde vertragingen en dummies. Hoofdstuk VII kan best uitgebreid worden: het handelt over multicollineariteit, waarover straks meer. Hoofdstuk IV (specificatiefouten) lijdt onder de afwezigheid van een algemene econometrische theorie voor het toetsen van alternatieve specificaties.

„Ne freinez pas trop vos désirs de faire de l'économétrie, les limites viendront bien d'elles-mêmes”: met dat citaat start hoofdstuk X en zijn we bij de simultane modellen beland. De ruimtelijke econometrist ligt hier op de loer en hoewel hij een goede basis krijgt voor zijn eigen, in principe, interdependente, econometrische werk, blijft hij toch wat hongerig. De uiteenzetting bouwt voort op de gewone tijdreeksanalyse — een hypothese voor statistische rijkaards! —, en full-maximum-likelihood-methoden, die nuttig zijn gebleken voor de analyse van kwantitatief-ruimtelijke problemen, worden zeer vluchtig behandeld.

Verder komen, ter afronding, niet-lineaire modellen aan de orde, en dan een gedeelte van het spul dat op de „econometrische zolder” is opgeborgen (pooling, ontbrekende waarnemingen, simulatie e.a.). Met betrekking tot pooling is het jammer dat een algemene uiteenzetting over samengestelde parameters ontbreekt, en bij simulatie (vooral niet-lineaire) hadden summier de Ancot-Brown-Paelinck-schatters ter sprake kunnen komen.

Ars longa, vita brevis; het feit dat elk

hoofdstuk afzonderlijk gepagineerd is, maakt tellen van de pagina's wat tijdrovend, maar het boek is flink dik, en voor wie Frans leest een leuke aanwinst voor zijn bibliotheek. Misschien is het boek, voor een student met praktische zin en dito voor humor, wel een elementaire cursus in het Frans waard; uiteindelijk spreekt de econometrist toch meestal koeterwaals. . . .

Maar terug naar de multicollineariteit, met D. Neeleman. De „curse of multicollinearity” (om Bellman's uitdrukking te parafraseren) wordt te lijf gegaan via P-onvertkende schatters, waarna we een toepassing op interdependente modellen krijgen, in principe via een geeneraliseerde two-stage-least-squares-methode. Een korte Monte-Carlo-studie geeft aanleiding tot wat de auteur als „gematigd optimisme” schetst voor het gebruik van de ontwikkelde methode voor kleine steekproeven. Het boek is bijzonder helder geschreven en mag best als econometrisch referentiewerk worden aanbevolen.

Nieuwsgierigheid drijft ons tot een vraag uit de vergelijkende econometrie: hoe zouden andere methoden het gedaan hebben. Men kan namelijk ook denken aan factoranalyse, „ridge-regression” of limietovergangen 1), methoden die alle een afzonderlijke oplossing van het probleem verschaffen. O.i. ligt hier een materie voor een verder proefschrift.

J. H. P. Paelinck

1) L. Hordijk and J. Paelinck, in *Recherches économiques de Louvain*, 1976.

Prof. Mr. A. R. Bloembergen: Vertegenwoordiging. Tjeenk Willink BV, Groningen, 1976, 70 blz., f. 13,50.

Een vooral voor studenten geschreven boekje over een aantal algemene vertegenwoordigingsvragen en daarnaast — min of meer volledig — de volmacht. Verder komen aan de orde vertegenwoordiging bij onrechtmatige daad en bij baattrekking en middellijke vertegenwoordiging.

Otto von Stritzky: Marketing van nieuwe produkten. Marka-paperback 12, Het Spectrum BV, Utrecht, 1976, 240 blz., f. 24,50.

De auteur analyseert stap voor stap alle fasen van het proces hoe nieuwe produkten tot stand komen en hoe men produktontwikkeling systematisch aanpakt. Hij doet dat met tal van tips, vragenlijsten, checklists en schema's, die ervoor moeten zorgen dat iedere verantwoordelijke manager alle mogelijkheden in de onderneming uitbuit om de continuïteit in zijn assortiment te waarborgen. Verscheen oorspronkelijk in het Duits onder de titel: *Neue Produkte-Abenteuer oder System?*